

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΜΗΝΙΑΤΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ "ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ,,"

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ : «Η Γνώση»
Σ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ ; «Κοινωνικές πηγές τῆς φιλοσοφίας».
ΚΩΣΤΑ ΜΠΑΡΔΕΛΙΑ : «Γύρω ἀπ' τὸ Λάμπρο Πορφύρα».
ΓΙΑΝ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ : «Τὸ ὀρθογραφικὸ μας ζήτημα».
Θ. ΒΑΓΕΝΑ : «Οἱ θέσεις μας μέσα στοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες».
Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗ : «Σοφοκλέους Αἴας» διάρθρωσε καὶ ἐξηγήσατο Παναγῆς Λορεντζάτος' Ἀθήνησι 1932.
ΤΩΝΗ Κ. ΜΠΡΟΥΣΑΛΗ : Κωστὴ Μπαστιᾶ: «Στεριὸς καὶ Θάλασσες». Ἀθήνα 1932.
ΠΑΥΛΟΥ Θ. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗ : Παρατηρήσεις ἐξ αἰτίας μιᾶς κριτικῆς.
ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ—Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΜΑΣ—ΔΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ=ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ,

ΑΘΗΝΑ ΧΡΟΝΟΣ Α'

ΓΕΝΑΡΗΣ 1933

6

ΜΕΛΕΤΗ-ΚΡΙΤΙΚΗ

ΧΡΟΝΟΣ Α΄.

ΑΘΗΝΑ, ΓΕΝΑΡΗΣ 1932

ΦΥΛΛΟ 6ο

Η Γ Ν Ω Σ Η

Είναι το συμπέρασμα από ένα πλατύ κεφάλαιο για τη δυνατότητα της γνώσης. Ο συγγραφέας αφού μίλησε για τις παλιές και νέες δοξασίες πάνω στο θέμα, για το δογματισμό, το σκεπτικισμό, τη σχετικότητα για την καντιανή κριτική, τις νεώτερες απόψεις που μ' ένα όνομα τις λέγει ακτιβιστικές, για την προσαρμογή και τη νοητική οικονομία: Spencer, Mach, Avenarius, για τον πραγματισμό, την συμβατική αντίληψη της επιστήμης: Poincaré κ.λ.π., τον επιστημονικό νομιναλισμό: Duhem, Le Roy, για την κοινωνική αντίληψη: Durkheim, εκθέτει την άποψή του.

Το πρόβλημα για τη δυνατότητα της γνώσης έχει την αρχή του σ' ένα αίτημα, στη σιωπηλή προϋπόθεση δηλαδή πώς υπάρχει μια αλήθεια ορισμένη, σταθερή, ανάλλαγη σαν καρφωμένη, και που ο άνθρωπος βάλθηκε να την ανακαλύψει. Από τα πιο παλιά χρόνια λοιπόν οι άνθρωποι πολέμησαν να βρουν την αλήθεια αυτή κ' επειδή σκόνταψαν σε δυσκολίες αξεπέραστες, πήραν σκεπτική στάση αντίκρου στο πρόβλημα.

Η σκέψη στο βάθος είναι μια διάθεση, μια ψυχική τοποθέτηση συναισθηματική και μυστική, ριζωμένη σε παλιές παραστάσεις για τη ματαιότητα του κόσμου, για τη μικρή αξία του ανθρώπου, για την αδυναμία του λογικού του.

Σύμφωνα με μια πολύ γνωστή τάση ή υψηλή αλήθεια δεν είναι κάτι κοινό σ' όλους παρά προνόμιο μερικών, που την έχουν από κληρονομιά ή αποκάλυψη στην οικογένεια ή την τάξη τους, ενώ ο

κοινός άνθρωπος μπορεί να βρει το πολύ μια φαινομενική αλήθεια, κάποιες γνώσεις πραχτικές κι άσημαντες. Στη φιλοσοφία ή τάση αυτή παρουσιάζεται άλλοτε σαν δυσπιστία στην εμπειρική γνώση και σαν υπερτίμηση του λογικού, όπως θα ιδούμε στο ακόλουθο κεφάλαιο, είτε γενικότερα σαν αμφιβολία για την ικανότητα του ανθρώπου να βρει την αλήθεια.

Η σκέψη λοιπόν αρχικά δεν είναι ριζοσπαστική, όπως μπορούσε να υποθέσει κανείς, δεν έχει κύριο στόχο το λογικό δογματισμό ούτε καν παλιές, αναπόδειχτες, από μακρόχρονη συνήθεια και θεωρούμενες δοξασίες, παρά τὰ βάζει συχνότερα με την εμπειρική και θετική αντίληψη και στα χρόνια μας όπως φαίνεται καθαρά ζητεί να κλονίσει το κύρος της επιστήμης και της επιστημονικής κοσμοεργηθείας. Αν ή αρχαία σοφιστική στο σημαντικότερο της μέρος είναι ριζο-

σπαστική, αντιορθολογικές κι αντιεπιστημονικές τάσεις έχουμε στη μεταγενέστερη ελληνική σκέψη και πιο φανερά στα νεώτερα χρόνια, σ' ένα Hume και σ' ένα Kant, που η κριτική τους ζητεί να ρίξει όχι τόσο την οντολογία του Leibniz ή του Wolf, όσο τις νατουραλιστικές κι υλιστικές κοσμοερμηνείες της εποχής, ενός baron Holbach για παράδειγμα. Το ίδιο κ' η σύγχρονη μας κριτική στόχον έχει την επιστήμη, τις φυσικές επιστήμες στην πρώτη γραμμή και την κοσμοερμηνεία που είναι συνέπειά της. Το πρωταρχικό λοιπόν σ' όλες αυτές τις αντιλήψεις είναι η διάθεση, η ψυχική τοποθέτηση, ενώ το λογικό δούλεμα, ή επιχειρηματολογία, είναι κάτι στερογόννητο και φορμαρισμένο πάνω στο διανοητικό τρόπο και τα διανοητικά μέσα της εποχής. Κι άμα αλλάζει ο τρόπος αυτός, όταν προχωρήσει η συνείδηση, φαίνεται σαν παλιά κι αστήριχτη όλη η θεωρία. Χρειάζεται τότε να ζητήσουν άλλα μέσα πιο συμφωνα με το πνεύμα της εποχής. Γι αυτό το λόγο ή επίμονη φιλονικία για τη δυνατότητα της γνώσης, που έγινε από τον καιρό του Παρμενίδη και του Πλάτωνα ίσαμε τον Kant, μάς ξαφνίζει σήμερα. Δεν καταλαβαίνουμε καλά καλά το λόγο της κ' έχουμε την εντύπωση πως κάτι άλλο περιμέναμε και για κάτι άλλο μάς μίλησαν οι παλαιοί εκείνοι σοφοί.

Όλες αυτές οι αντιλήψεις όσο διαφορετικές, όσο αντίθετες κι αν φαίνονται, έχουν κάποια κοινά γνωρίσματα, που τις ενώνει και τις δείχνει σαν μέλη της ίδιας οικογένειας. Δογματικοί, σκεπτικοί, σχετικοί, κριτικοί του τύπου του Hume ή του Κάντ ξεκινούν από την προϋπόθεση, θέτουν όπως είπα το αίτημα, πως υπάρχει μια σταθερή και καρφωμένη αλήθεια. Μά κι οι νεότερες κριτικές, οι επιστημονολογικές ή επιστημονικές, δεν είναι γλιτωμένες από την προκατάληψη

αυτή.

Είναι καλό σημείο που φτάσαμε να δείξω με μια σύντομη ανάλυση τις φιλολογικές άφορες που γέννησαν αυτή την πίστη. Η ανάλυση αυτή θα μάς χρησιμέψει σαν εύρετική αρχή για πλήθος προβλήματα, που θα προβάλλουν όσο προχωρούμε.

Η πραγματικότητα είναι μια αιώνια αλλαγή, ουσία της είναι ή αλλαγή. Όλα τρέχουν κι αλλάζουν μαζί με τη διάνοιά μας, που προσαρμόζεται όλο και περισσότερο στην πραγματικότητα δημιουργώντας καινούργιες γνώσεις και ξετυλίγοντας καινούργιους νοητικούς τρόπους.

Οι γνώσεις όμως που σχηματίζουμε από τα πράγματα, παραστάσεις, έννοιες, κρίσεις είναι αναγκαστικά ορισμένες (ξεχωμένες), ένα είδος στιγμότυπα που παίρνουμε από τα πράγματα και φυλάγομε στο νοῦ μας, ανάλλαγες και σταθερές (σ' ένα βαθμό), ενώ τα πράγματα αλλάζουν. Η παράσταση που έχω από ένα φίλο μου είναι μια χλωμή και σ' απαραιτήτα περιμαζεμένη εικόνα του, που μένει στο νοῦ μου, ενώ αυτός αλλάζει, μεγαλώνει, γεράζει, πεθαίνει. Ακόμη μεγαλύτερη σταθερότητα έχουν οι έννοιες, τα σύμβολα αυτά που περιορίζονται σ' απαραίτητα γνωρίσματα, όσα είναι αρκετά για να ξαναγνωρίζομε τα αντικείμενα, καθώς οι νόμοι, οι κανόνες κ.λ.π. Οι εικόνες αυτές και τα σύμβολα, οι γνώσεις γενικά, είναι ωστόσο πολύτιμα εφόδια για μένα, είναι ένα είδος όργανα όπως το χέρι που χρησιμεύει για να πιάνω και το πόδι για να κινιέμαι, γιατί με βοηθούν ν' αναγνωρίζω τα πράγματα, να βρίσκω λογαριασμό ανάμεσα σ' αυτά. Το συναίσθημα λοιπόν της αυτοσυντηρησίας θέλει ή πνευματική μου περιουσία, οι παραστάσεις, οι έννοιες, γενικά οι γνώσεις, να είναι σταθερές, μόνιμες, τελειωτικές να μην έχουμε ανάγκη να βαλθούμε σε νέο κόπο να τις ξανακοιτάξομε.

Σ' αυτό έχει την άφορη ή πόθος και πιο πέρα ή πίστη πως υπάρχουν μόνιμες, ανάλλαγες, σταθερές αλήθειες και δίνοντας υπόσταση στις πνευματικές εικόνες και στις έννοιες ο άνθρωπος φαντάζεται τις σταθερές και μόνιμες αυτές αλήθειες έξω από τον εαυτό του, πέρα και πάνω απ' τη συνείδηση, σ' ένα ιδιαίτερο βασίλειο. Έτσι καταλαβαίνουμε γιατί ο δογματισμός ή ο σκεπτικισμός στην παλιότερη έννοια, σαν ισχυρισμοί δηλαδή πως μπορούμε ή δεν μπορούμε να βρούμε τη σταθερή, ανάλλαγη, την απόλυτη, όπως είπαν, αλήθεια, είναι λογοτριβή, που δεν έχει νόημα για μάς σήμερα.

Αντίθετα οι νεώτερες, οι βιολογικές και γενικότερα οι ακτιβιστικές, καθώς κι οι κοινωνικές θεωρίες παρουσιάζουν το πρόβλημα κάτω από διαφορετικό φως. Οι βιολογικές θεωρίες έχουν το μεγάλο προτέρημα που σπάνουν την παλιά **στατική αντίληψη** του νοῦ και της αλήθειας κ' εισάγουν τη **δυναμική**. Η νόηση κ' ή γνώση παύουν να είναι κάτι έξω από τη ζωή κι από τη συνείδηση και γίνονται κάτι οργανικά δεμένο με τη ζωή, όργανα της, ύπηρετικά στις ανάγκες της. Τις ζωικές ανάγκες στις απλούστερες μορφές τις υπηρετούν καθώς ξέρομε τα ένστικτα. Η νόηση, το λογικό, ή γνώση κ' ή επιστήμη είναι πιο πέρα εξέλιξη του ένστικτου, οι νοητικοί νόμοι εξέλιξη των φυσιολογικών και των φυσικών νόμων. Από ένστικτο έχουμε μερικές γνώσεις σημαντικές και χρησιμότητες για τη ζωή. Αποφεύγομε χαλασμένα φαγητά, φυλαγόμαστε από ορισμένους κινδύνους. Με την επιστήμη μας δεν κάνομε τίποτε άλλο παρά να πλουτίζομε τις γνώσεις αυτές. Αυτό έννοω όταν λέγω πως ή επιστήμη είναι μια προέχταση του ένστικτου της ζωής.

Η νόηση, ή γνώση κ' ή επιστήμη στην έννοια αυτή είναι από τις μεγάλες βιολογικές λειτουργίες. Αυτές όμως καθώς ξέρομε από την ψυχολογία γυμνάζονται και προκόβουν καλύτερα περνώντας στο έδαφος του παιγνιδιού. Χάνουν

εκεί το χαρακτήρα της άμεσης σκοπιμότητας, του προορισμού, τριγυρίζονται από ένα έρωτισμό, υψώνονται δηλαδή στη σφαίρα του ιδανικού. Αυτό εξηγεί το χαρακτήρα της «άνιδιοτέλειας» που έχει ο άγώνας μας για την αλήθεια και την επιστήμη.

Η βιολογική ερμηνεία όμως θάταν μονόπλευρη αν δεν έρχόταν να την συμπληρώσει ή κοινωνιολογική. Ο άνθρωπος είναι δημιουργήμα ορισμένων κοινωνικών όρων, Η διανοητική του ανάπτυξη γίνεται μέσα στην κοινωνία κι από την επίδραση της κοινωνίας ή σωστότερα μαζί με την κοινωνία, με την ομάδα και την τάξη που ανάκει,

Οι περισσότερες όμως από τις θεωρίες που εξέτασαμε είτε σταματούν στο μισό δρόμο είτε παρερμηνεύουν τις καινούργιες αντιλήψεις για να υπηρετήσουν ορισμένους σκοπούς. Γι αυτό χρειάζεται κριτική και ξεκαθάρισμα. Οι λιγότερο μονόπλευρες είναι οι καθαρά βιολογικές (Spencer, Mach). Αυτές όμως είναι κάπως ακαθόριστες και χρειάζεται να συμπληρωθούν, ενώ τάσεις, όπως ο πραγματισμός, ο νομιναλισμός, σ' ένα βαθμό κι ή συμβατική αντίληψη, είναι στο βάθος αντιδραστικές και γεννήθηκαν από την πρόθεση να μειώσουν την επιστήμη και να υψώσουν την πίστη. Ξέρομε τη θεολογική προέλευση του πραγματισμού. Επίσης υπολογισμοί θρησκευτικοί και δογματικοί δδήγησαν τη σκέψη του Duhem και του Le Roy.

Παίρνοντας κάπως αναλυτικότερα παρατηρούμε:

1) Ο **πραγματισμός** παρερμηνεύει φως φανερά την **έννοια της αλήθειας**. Αλήθεια είναι, όπως μάς λέγει, εκείνο που πετυχαίνει, που βγάζει δουλιά, που προκόβει. Αυτό μάς έρχεται σαν παραδοξολογία. Ός τώρα πιστεύαμε πως αληθεύει το αντίστροφο. Μια γνώση πετυχαίνει, βγάζει δουλιά, προκόβει γιατί είναι αληθινή, επιστημονική. Δεν τη βρίσκομε στην τύχη παρά ύστερα από κόπο και δουλιά μεθοδική. Αληθινό είναι κάτι που προ-

βλέπω στην έννοια της θετικής φιλοσοφίας (πρβ. σελ. 61) Για να προβλέπω όμως πρέπει να ξέρω, νάχω νιώσει τη σταθερή σχέση ανάμεσα στα φαινόμενα.

Από την πραγματιστική αντίληψη της αλήθειας δεν έχει να κερδίσει ούτε η θρησκεία. Η πίστη, ή «θρησκευτική εμπειρία», μάς λέγει ο James, είναι σωστή, είναι αληθινή, γιατί ωφελεί, κάνει καλό στον άνθρωπο, γιατί τον «δυναμώνει» και του «δίνει παρηγοριά», πλουτίζει την ψυχική του ζωή. Τι θα γίνει όμως αν το καλό αυτό το κάνει μιὰ πλάνη, μιὰ ψευτιά, ένα πλάσμα στην έννοια του Vaihinger; (σελ. 138). Τι αξία θα έχει τότε η θρησκεία και τι αξίωμα θα της μείνει; Γι αυτό οι αυστηρότεροι δεν πολυνοστιμούνται τους ναυαγοσώστες αυτούς της θρησκείας κι' η καθολική εκκλησία ύστερα από μερικούς ένδοξισμούς καταδίκασε τις τάσεις αυτές, που τις χαρακτηρίζει μ' ένα κοινό όνομα **μοντερνισμό** (modernismus). Η Encyclica Pascendi του πάπα Πίου Ι' (1907) παρατηρεί πολύ σωστά πως τέτοιες εμπειρίες βρίσκονται και σ' άλλες θρησκείες. Γιατί να παραδεχτώ πως μονάχα του καθολικού οι εμπειρίες είναι σωστές κι όχι του μωαμεθανού ή του βουδιστή; (πρβ. J. Maritain, Antimoderne και σ. 68).

2) Στόν Poinscaré η αντιεπιστημονική διάθεση παρουσιάζεται με μαλακότερη μορφή. Η κριτική του και γενικότερα η **επιστημολογία** του είναι γόνιμη από πολλές απόψεις κι' οι παρατηρήσεις του στις λεπτομέρειες είναι ανεχτίμητες πολλές φορές. Η έννοια όμως της *commodité*, της βολικιάδας, που είναι η βάση στην κριτική του, είναι άρκετά θολή. Η επιστήμη, μάς λέγει, είναι μιὰ γλώσσα που εκφράζει την πραγματικότητα με το δικό της τρόπο, μα ό τρόπος αυτός είναι ό πιο άπλος κι' ό πιο βολικός από χίλιες εκφράσεις που μπορούμε να σοφιστούμε. Τι είναι όμως εκείνο που κάνει πιο άπλη, πιο βολική αυτή τη γλώσσα είτε τον εκφραστικό τρόπο; Το λόγο πρέπει να τον ζητήσομε στα πράγματα.

Γιατί η γλώσσα αυτή είναι πιο προσαρμοσμένη ή λιγότερο ξέμακρη από τα πράγματα. Μπορούσε να έχει την ιδιότητα χάνοντας κάθε επαφή με την πραγματικότητα; Ο ίδιος μάς λέγει, πως ένα όν που θα έδινε στην έχταση δύο ή τέσσαρες διαστάσεις θα βρισκόταν σε μειονεχτική θέση στον άγωνα της ζωής, αν το βάζαμε σ' ένα κόσμο καμωμένο όπως ο δικός μας. Η απλότητα, η βολικιάδα είναι στα πράγματα, δεν τη φτιάχνομε έμεις, δεν μπορεί να είναι φανταστική.

3) Ακόμα λιγότερο άντεχει στην κριτική ό **νομιναλισμός**. Η επιστήμη μας άποτελείται από σύμβολα διαλεγμένα ελεύθερα, δηλαδή αυθαίρετα. Όμως γιατί διαλέγομε αυτά κι όχι άλλα σύμβολα; Πώς θα εξηγήσομε ύστερα την επιτυχία τους, τη συμφωνία με τα πράγματα, που δεν τη διαψεύδουν ποτέ; Είναι κάτι στην πραγματικότητα που δίνει την ε-φορμή για να μεταχειριστούμε αυτό ή εκείνο τό σύμβολο. Τόσο ό Duhem όσο κι' ό Le Roy φτάνουν στα πορίσματα τους για την επιστήμη από βλέψεις θρησκευτικές. Ο Duhem όμολογεί ό ίδιος πως οι επιστημονικές του αντιλήψεις έχουν σχέση με τις γενικότερες φιλοσοφικές και ήθικες πεποιθήσεις, που ριθμίζουν «την έσωτερική του ζωή». Αναστατώνει στη βάση τους τις ιδέες που κυριάρχησαν ύστερα από αιώνες διανοητική προσπάθεια για να μειώσει την επιστήμη και για να ταπεινώσει τό λογικό. «Παρατηρεί κανείς με κατάπληξη, γράφει ό Parodi στο αξιόλογο βιβλίο του για τη σύγχρονη γαλλική φιλοσοφία, πως ό καθολικός αυτός φυσιοδίφης μάς ξαναφέρει ως τη σχολαστική διδασκαλία για τις ουσιαστικές μορφές, ως τη φυσική του Άριστοτέλη και του Άγιου Θωμά» «πέρα από τους τρεις αιώνες καρτεσιανή μηχανική και πέρα από την Άναγέννηση» (La philosophie contemporaine en France, σ. 242). Για τό Le Roy παρατηρεί ό ίδιος και στο ίδιο μέρος: «καθολικός φιλελεύθερος, μα ζηλωτής (fervent)».

Η γνώση σε πλατύτερη και γλιτωμένη

από τις παρερμηνείες αυτές λειτουργική έννοια θα είναι ή άτέλειωτη προκοπή κι' εξέλιξη όλο και μεγαλύτερη προσαρμογή του νοῦ στην πραγματικότητα κι αντίθετα προσαρμογή της πραγματικότητας στο νοῦ. Είτε για να μιλήσω πιο σύμφωνα με τις απόψεις που θα αναπτύξω πιο πέρα, είναι μιὰ λειτουργία που την κάνουν σύγχρονα και άχώριστα νόηση και πραγματικότητα και ξετιλίγουν νέες νοητικές μορφές. Με τό δούλεμα αυτό δημιουργούνται όλο και καινούργιες σχέ-

σεις, όλο καινούργιες κλωστές που δένουν νόηση και πραγματικότητα. Η σωστή γνώση δεν είναι κάτι που υπάρχει από πριν και που τη βρίσκει ό νοῦς, παρά κάτι που δημιουργιέται, που φτιάχνεται σιγανά, έξελιχτικά, προοδευτικά. Γι αυτό κι' ή επιστήμη δεν είναι κάτι κλειστό, κάτι τελειωμένο, παρά κάτι που φτιάχνεται όλοένα και γίνεται τελειότερη, υπηρετεί δηλαδή καλύτερα τις ανάγκες μας.

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

«Άλλοι καιροί, άλλες σχέσεις, άλλη φιλοσοφία.

DIDEROT

Α'.

Η φύση και ή κοινωνία είναι τό αντικείμενο της γνωστικής δράσης του ανθρώπου, που στα δυό αυτά στοιχεία μαθαίνει τον ίδιο τον έαυτό του (σάν μέρος του φυσικού κόσμου—και σάν στοιχείο συστατικό της κοινωνίας). Η κάθε μιὰ επιστήμη ξεχωριστά βλέπει ένα τμήμα της φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας ή προσπάθεια της συνθετικής θεώρησης του κόσμου στο σύνολό του (φυσικές και πνευματικές λειτουργίες) μάς δίνει τη φιλοσοφία.

Η φιλοσοφία έχει ιστορική άρχή· προηγήθηκε ή διαμόρφωση των φυσιο-λογικών προϋποθέσεων της νόησης (ώ-ρισμένη έγκεφαλική διασκευή), άκολούθησαν άλλες μορφές λογισμού (θρησκεία), ώσπου φτάσαμε στην έμφάνιση της φιλοσοφικής σκέψης (άπ' τους Έλληνες φιλόσοφους περίπου). Άργότερα τό factum της σκέψης (έν άρχή ήν ή πράξις=οί άνθρωποι de facto διανο-ούνται) που γίνεται—κατά ψυχολογική άναγκαιότητα—με τη μορφή των τύπων της λογικής, θέλησαν να ή θεμελιώ-

σουν λογικά παίρνοντας για άφειτηρία όχι τό ιστορικά βεβαιωμένο περιστατικό ότι ή νόηση προηγήθηκε κάθε συζήτησης για τις λογικές της προϋποθέσεις, αλλά τα άφαιρετικά δημιουργήματα των ψυχολογικών φαινομένων. Έδωκαν την προτεραιότητα στο είδωλο κι' όχι στο αντικείμενο που τό δημιουργεί (σχηματίζεται ή έννοια άπ' τό αντικείμενο κι' ύστερα δεν παίρνεται για κριτήριο της έννοιας τό αντικείμενο πάνω στο όποιο αυτή στηρίζεται αλλά αντίστροφα κριτήριο του αντικείμενου γίνεται ή έννοιά του) (Γνωσιολογία).

Η φιλοσοφία έχει ιστορική εξέλιξη· αυτό θεμελιώνεται εμπειρικά με την παρατήρηση της ιστορίας του πολιτισμού. Στ' αλήθεια· νωρίς συναντούμε τό διχασμό της φιλοσοφικής διάνοησης στα δυό μεγάλα ρεύματα (ιδεαλισμός—ύλισμός) κι' έπειτα παραστεκόμαστε στην άδιάκοπη μεταβολή της μορφής των βασικών αυτών φιλοσοφικών κατευθύνσεων. Ακόμα και σ' ένα ιστορικό σημείο βλέπομε να συνυπάρχουν πολλές παραλλα-

γες τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης κοσμοαντίληψης. Οἱ σημερινές φιλοσοφικές διαμάχες εἶναι ἡ σύγχρονη μορφή τοῦ παλίου μεγάλου ἀγώνα τῶν δυὸ φιλοσοφικῶν ἔχθρων ποὺ μάχονται ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια.

Ἡ παρακολούθηση τῆς ἐξέλιξης τῆς φιλοσοφίας εἶναι ὑπόθεση τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ εἶναι ἡ ἀνεύρεση τοῦ νοήματος κάθε φιλοσοφήματος, ἡ πιστὴ σύλληψη καὶ ἐκθέση τῶν σκέψεων τοῦ φιλοσόφου. Ἐργὸ δυσκολοκατόρθωτο ὄχι μονάχα ὅταν λείπουν οἱ ἀπαιτούμενες πληροφορίες, μὰ κι' ὅταν ὑπάρχουν, γιατί ὁ ἱστορικός στέκει κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση πνευματικῶν ρευμάτων ποὺ τοῦ χρωματίζουν τὴ μάτια (παραδείγμα ἡ διαστρέβλωση —σκόπιμη ἢ ἀσυνείδητη— τοῦ Γαλλικοῦ ὕλισμοῦ τοῦ 18ου αἰῶνα ἀπὸ πολλοὺς ἱστορικούς, ἀκόμα κι' ἀπ' τὸν ἱστορικό τοῦ ὕλισμοῦ Lange).

Τὸ πρῶτο ὅμως βῆμα δὲν εἶναι καὶ τὸ τελευταῖο γιατί αὐθόρμητα γεννιέται ἡ ἀπορία ἂν ἡ πιστοποιούμενη ἀπ' τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα ἐξέλιξη τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης ἔχει τὴν αἰτία τῆς στὴν ἀυθαίρετη διανοητικὴ δράση τοῦ φιλοσόφου - ὅποτε δὲν μπορεῖ νὰ γίνει λόγος γιὰ αἰτιοκρατικὰ ἐξηγημένη ἐκθέση τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας—ἢ στὴν αὐθόρμητη καὶ αὐτόνομη ἐξέλιξη τοῦ πνεύματος, ἢ στὸ τέλος σὲ τίποτα ἄλλους ἐξωπνευματικούς παράγοντες. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας γιὰ νὰ εἶναι λοιπὸν ὀλοκληρωμένη πρέπει σὲ κάθε εἰδικὴ περίπτωσι νὰ λύνη καὶ τὸ πρόβλημα αὐτὸ (ἔτσι δίνει στὴν Κοινωνιολογία τὶς δυνατότητες γιὰ τὴν διατύπωση *γενικῆς θεωρίας*).

Ἡ φιλοσοφία εἶναι εἶδος τῆς *ἀνθρώπινης σκέψης, στάση τοῦ ἀνθρώπου* ἀπέναντι στὸν κόσμον μὲ τὴν προβληματικὴ μορφή ποὺ τὸν βλέπουμε σὲ κάθε ἐποχή. Μὰ ἡ ἀνθρώπινη σκέψη δὲν εἶναι κάτι τὸ ἀφηρημένο, εἶναι ἡ ἐγκεφαλικὴ δράση συγκεκριμένων φυσικῶν ὄντων ποὺ δια-

τελοῦνε σὲ ὀρισμένες σχέσεις κοινωνικές. Αὐτοὶ οἱ συγκεκριμένοι ἄνθρωποι εἶναι οἱ φορεῖς τῆς φιλοσοφικῆς διανόησης. Ὁ φιλόσοφος μπαίνοντας στὸ κοινωνικὸ σύνολο θὰ βρῆ ἔτοιμο τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς του ἐνασχόλησης σὲ προβλήματα, σὲ ποσότητες καὶ ποιότητες γνώσεων, σὲ προεργασία γιὰ λύσεις καὶ σὲ λύσεις ἀπ' τὴν μέχρη τὴν ὀρισμένη στιγμή πνευματικὴ προσπάθεια. Ὁ Feuerbach παρατήρησε ὅτι ἡ ἀρχὴ κάθε φιλοσοφίας εἶναι προκαθορισμένη ἀπ' τὴν προηγούμενη κατάσταση τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης. Πραγματικὰ ὁ Σωκράτης ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν φιλοσοφία τῶν Σοφιστῶν, ὁ Kant εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοηθῆ χωρὶς τὸν Γαλλικὸ ὕλισμόν καὶ τὸν Hume, ὁ Marx ξεπετάγεται ἀπὸ τὸν Hegel.

Αὐτὸ πρόδηλα εἶναι ἕνας σοβαρὸς περιορισμὸς στὴν ἐλεύθερη κίνηση τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ μοιραῖα ὁ φιλόσοφος θὰ δουλέψῃ πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ χάραξαν οἱ προηγούμενοί του. Μὰ ἐνῶ ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας μιᾶς ἐποχῆς προσδιορίζεται ἀπ' τὴν φιλοσοφία τῆς προηγούμενης, ὡς τόσο φαίνεται πῶς τὰ βήματα ποὺ θὰ προχωρήσῃ μπροστὰ πρέπει ν' ἀποδώσωμε στὴν προσωπικότητα τοῦ φιλοσόφου, στὴν ἔξω ἀπὸ κάθε ἔξωτερικὸ καθορισμὸ λειτουργία τῆς φιλοσοφικῆς του κρίσης. Αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ μᾶς φέρνει καὶ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πνευματικὴ δράση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐλεύθερη, ξεφεύγει ἀπ' τὸ σιδερένιο νόμο τῆς αἰτιότητας ποὺ κυβερνάει τὸν κόσμον ὀλόκληρον. Ἰότε πραγματικὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι «Κράτος ἐν Κράτει».

Ἡ πείρα ποὺ ἔδειξε τὴν πλέρια σφαιρικότητα τῆς τελεολογικῆς σκέψης σὴν ἔρευνα τῆς φύσης, ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῆς στὴν εὔρεση τῶν παραγόντων ποὺ προσδιορίζουν τὸ περιεχόμενο τῆς συνείδησης τοῦ *ἱστορικοῦ ἀνθρώπου* (γιατί ἔξω ἀπ' τὸν τοπικὰ καὶ χρονικὰ ὀρισμένο ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχει ἄλλος ἄνθρωπος). Διατυπώθηκε ἡ ὑπόθεση (ποὺ ἡ ἔμπνευσή τῆς ὀφείλεται στὴν ἐμπει-

ρικὴ πιστοποίηση τῶν ἐξαρτήσεων συγκεκριμένων ἐκδηλώσεων τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης—Δίκαιο, πολιτικὸς τύπος, πολιτικὸς σκοπὸς κ.τ.λ.—ἀπὸ τοὺς ὕλικους ὄρους τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὴν κατάσταση τῆς ἐπιστήμης καὶ σὲ κοινωνικοὺς λόγους ὀρισμένους) πῶς ἡ φιλοσοφικὴ διανόηση τόσο στὴν ἀρχὴ τῆς—στὸ ὕλικὸ ἀπ' τὸ ὀποῖο ξεκινᾷ—ὄσο καὶ στὸ δημιουργικὸ τῆς προχώρημα διαμορφώνεται σύμφωνα μὲ τὶς κοινωνικὲς συνθήκες μέσα στὶς ὀποῖες λαβαίνουνε ὑπαρξὴ οἱ φορεῖς τῆς.

Οἱ κοινωνικὲς συνθήκες στηρίζονται στοὺς ὕλικους ὄρους τῆς κοινωνικῆς συμβίωσης. Τόσο ἡ φιλοσοφικὴ κατεύθυνση ποὺ θὰ διαλέξῃ ὁ φιλόσοφος ὄσο καὶ ἡ προσωπικὴ του εἰσφορὰ ἔχουνε *προέλευση κοινωνικὴ, ἀρα σχετικὴ καὶ ἱστορικὴ*. (Αὐτὸ ἔχει καὶ σημαντικὲς συνέπειες γιὰ τὴν γνωσιοθεωρία).

Πραγματικά

Οἱ φιλοσοφικὲς ἰδέες—οἱ φιλοσοφικὲς ἔννοιες—ἔχουνε τὴν προέλευσίν τους σὲ ὀρισμένους φυσικοψυχολογικοὺς ὀργανισμοὺς ποὺ ζοῦνε σ' ἕνα περιβάλλον τοπικὰ καὶ χρονικὰ χαρακωμένο, τοῦ δέχονται τὶς ἐπιρροές του καὶ τὶς ἐπεξεργάζονται σύμφωνα μὲ μιὰ ψυχολογικὴ διαδικασίαν, ἀφοῦ ἡ λογικὴ ἐνέργεια εἶναι μιὰ χρησιμὴ ψυχολογικὴ λειτουργία ποὺ συναντᾷ καὶ σὲ κατώτερους στὴν ζωικὴ κλίμακα ὀργανισμοὺς (ζωῶδης λογικῆ).

Ἡ κοινωνία σὲ κάθε ἱστορικὴ στιγμή ἔχει νὰ λύσῃ ὀρισμένα προβλήματα, ἀποβλέπει σὲ τέτοιους ἢ τέτοιους σκοποὺς, χωρίζεται σ' αὐτὲς ἢ ἐκεῖνες τὶς κοινωνικὲς τάξεις—ἀπόρροια τῶν ιδιόμορφων κάθε φορὰ νόμων ποὺ διέπουνε τὴν λειτουργία τοῦ βασικοῦ τῆς στοιχείου: τοῦ παραγωγικοῦ τῆς μηχανισμοῦ—καὶ κάθε τάξη ἢ κοινωνικὴ ὀμάδα μάχεται γιὰ τὰ δικά της ἰδανικά.

Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν σχέσεων ἀποτελεῖ τὴν κοινωνικὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ ἀναπνέει ὁ φιλόσοφος, τοῦ καθορίζουνε

τὴν στάση στὰ θεμελιακὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς: τὴ μορφή θὰ τὴν δώσῃ ἀνάλογα μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης. Ὁ φιλόσοφος εἶναι δέκτης τῶν ρευμάτων ποὺ διατρέχουνε τὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἐκφράζοντας στὴ φιλοσοφικὴ γλῶσσα—σὲ φιλοσοφικὴ ἔννοια—μὲ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀφαίρεσης, τὶς κοινωνικὲς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουνε (μέσα σ' αὐτὲς ὑπάρχει κι' αὐτὸς) ὅπως: τὶς βλέπει καὶ τὶς κρίνει ὀρισμένη κοινωνικὴ ὀμάδα ἀνάλογα μὲ τὴν ἀναγκαστικὴ τοποθέτησή τῆς στὸ κοινωνικὸ σύνολο.

Ἡ προσαρμογὴ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης στὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα εἶναι αὐτόματη, γίνεται χωρὶς συνείδηση τῶν φορέων τῆς. Δηλαδή ὁ φιλόσοφος ὅταν φιλοσοφῆ δὲν κάνει τὴν πνευματικὴ αὐτὴ δουλειὰ μὲ τὸ συνειδητὸ σκοπὸ νὰ ἔλθῃ βοηθὸς τῆς κοινωνικῆς ὀμάδας ποὺ λέμε ὅτι ἡ φιλοσοφία του ἐκφράζει τὴ θέση τῆς καὶ τὴν δυναμικὴ τῆς κατεύθυνση στὸ κοινωνικὸ σύνολο, ἀλλὰ σκέφτεται κατὰ κανόνα μὲ τὴν ἐσωτερικὴ πεποίθηση πῶς στέκεται μακρῶν ἀπὸ τοπικὲς καὶ χρονικὲς ἐπιρροές, πῶς βρίσκει ἀλήθειες μὲ ἐξωχρονικὸ ἀντικειμενικὸ κῦρος ποὺ κάθε μεταγενέστερος δὲν μπορεῖ πλεὰ νὰ τὶς παραδεχτῆ ὡς τέτοιες. Ἐνῶ ὅμως αὐτὸς πιστεύει πῶς δουλεύει πνευματικὰ σάν, ἄς ποῦμε, ἐλεύθερο ἄτομο στὸ τέλος βρίσκει πῶς στάθηκε τὸ ὄργανο μὲ τὸ ὀποῖο ἐκφράστηκαν οἱ ἰδέες ποὺ ἀποτελοῦνε τὰ ἀναγκαῖα πνευματικὰ στηρίγματα τῶν σχολῶν κάθε ὀμάδας ἀνθρώπων μὲ κοινὰ κοινωνικὰ γνωρίσματα.

Τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι σημαντικό γιατί μόνο μ' αὐτὴν τὴν ἔννοια—ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις—μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ κοινωνικὴ τοποθέτηση φιλοσόφων καὶ φιλοσοφικῶν σχολῶν.

Ἡ ἀπόδειξη τῆς ὀρθότητος τῆς ἀντίληψης τῆς φιλοσοφίας (ὅπως καὶ κάθε ἐξηγητικῆς θεωρίας) σάν πνευματικοῦ ἀποστάγματος τοῦ κοινωνικοῦ εἶναι (σύστημα κοινωνικῶν σχέσεων καὶ δυναμικὴ

τους διαφοροποίηση) — πού η εφαρμογή της *γεννάει ενδιαφέροντα προβλήματα* — βρίσκεται στα χέρια της εμπειρικής επαλήθευσης. Προς την κατεύθυνση αυτή δεν έχουν γίνει (στο κεφάλαιο της φιλοσοφίας) παρά τα πρώτα βήματα πού σημειώσαν επιτυχία. Πάντα όμως πρέπει να τονίζεται ότι το έργο της ανάλυσης μιας φιλοσοφικής ιδέας και της ανακάλυψης του κοινωνικού στοιχείου πού περιλαμβάνεται *είναι δυσκολώτατο* ιδιαίτερα μάλιστα στην εποχή μας πού λόγω της πολυπλοκότητας των κοινωνικών σχέσεων η επίδραση στην φιλοσοφική διάνοηση των καθοριστικών παραγόντων του περιεχομένου της κοινωνικής συνείδησης (πού βρίσκονται το υλικό υπόστρωμα της κοινωνίας) ακολουθεί

διὰ μέσου της κοινωνικής ψυχολογίας και της πνευματικής παράδοσης γραμμές τεθλασμένες πού είναι λεπτό πράγμα να παρακολουθήση κανείς χωρίς πλάνη.

Σ' άλλες ειδικές περιπτώσεις πού οι πληροφορίες και οι πηγές για τον καθορισμό των υλικών όρων της διαβίωσης των κοινωνικών τάξεων και της δυναμικής εξέλιξής των λείπουν σχεδόν όλως διόλου, ή καταλήγουμε στο πόρισμα ότι είναι αδύνατη με τη σημερινή κατάσταση των γνώσεών μας η άνευρεση του κοινωνικού πυρήνα δοσμένης φιλοσοφικής θεωρίας, ή περιοριζόμαστε σε πιθανές γενικολογίες.

Σ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΥΡΩ ΑΠ' ΤΟ ΛΑΜΠΡΟ ΠΟΡΦΥΡΑ

“Υστερ’ απ’ το θάνατο του Λάμπρου Πορφύρα προσπαθήσανε πολλοί και διάφοροι με χίλια-δυό επιχειρήματα ν’ αποδείξουνε πώς ο γλυκός ποιητής των «Σκιών» δεν είτανε μόνο ένας ποιητής με συναισθηματική τρυφερότητα και καλλιτεχνική εκδήλωση, άλλ’ ακόμα κι ένας ποιητής της ζωής, ένας τραγουδιστής με ψυχολογική δικαίωση της πραγματικότητας και με ιδανικά πού συγκινούνε. Καί προχωρώντας κάποιοι άλλοι φορτώσανε το έργο του μ’ άλλόκοτες παρατηρήσεις για να τον τοποθετήσουν στο τέλος τόσο άστοχα στις λογοτεχνικές απαιτήσεις της εποχής του¹.

Νομίζουμε ότι η κριτική αυτή, τόσο μονόπλευρα άλλωστε γινόμενη, είναι πολύ αυθαίρετη κι άοριστη και το σπουδαιότερο άορετά εύκλη—θα λέγαμε επιπόλαιη—μιά πού είδε το έργο του Πορ-

φύρα με φακούς τόσο μεγεθυντικούς και δεν το τοποθέτησε στη θέση πού απ’ την ίδια την υπόστασή του βρίσκεται. “Επειτα ο πέρα απ’ το κανονικό θαυμασμός δεν είχε αρχή και πηγή της όρθης γνώσης.

Κι αυτά όχι γιατί θέλουμε να μιλήσουμε επικριτικά για το έργο του άθόρυβου ποιητή, όσο γιατί έχουμε τη γνώμη πώς με την τέτοια κριτική αδικιέται το έργο του και παραμορφώνεται ή αλήθεια, αντί να φαίνεται καθαρή και ξásτερη όπως είναι.

Και για να πούμε απλά κι ίσια τα πράματα θέτουμε έτσι τη γνώμη μας.

“Ο Πορφύρας σιμώνοντας πάντα μ’ ευλάβεια την τέχνη έδούλευε το στίχο με τέχνη και σπάνια μαστοριά. Μας έδωσε τραγούδια αυθόρμητα, γεμάτα καρδιά και ψυχή μ’ έκφραση λιτή κι άβιαστη πού κυριότερο χαρακτηριστικό τους είναι ή παραδειγματική άπλότητα. Μιά δίπλα σ’ αυτά είχε ο ποιητής του *Lacrimae rerum* την αδυναμία — κι

ακριβώς αυτή είναι ή διαφωνία μας με τους άλλους — να βλέπει τη ζωή πολύ στενά, να ζητάει την έμπνευση μόνο στα παραδομένα πρότυπα, δίχως να υποπτεύεται πώς ή ζωή είναι πολύ πλατύτερη παρόσο μας την παρουσιάζει, πώς υπάρχουν κι άλλες άπειρες και ζωντανές πηγές όμορφιάς μέσα στον κόσμο εκείνο των ταπεινών και περιφρονημένων, φτάνει μόνο να σκύψει κανένας στοργικά δίπλα του για να τότε γνωρίσει και νιώσει, κάνοντας δικούς του τους πόνους του. “Εκεί πιο πολύ θα μπορούσε να βρει καινούργια πράματα μακριά απ’ τα χιλοειπωμένα και τριμμένα και θα δημιουργούσε τέχνη, πού δε θα χάνεται στα σύννεφα της μεταφυσικής αισθητικής παρά θ’ αγωνιζότανε για την κατάκτηση της ανθρώπινης ευτυχίας πού ένα μόριό της είναι κι ή τέχνη. “Ισως αυτή ή γνώμη μας φανεί ή καλλίτερα θα φανεί παράξενη. “Αλλά τι το θές άφου έτσι μπαίνει ώμα και σταράτα ή αλήθεια: “*Ο Πορφύρας δεν είδε, δεν τραγούδησε τον αιώνο άνθρωπο, τον άνθρωπο πού παλεύει να σπάσει τις υλικές και πνευματικές αλυσίδες του πού δεν τον αφήνουνε να βαδίσει για έναν κόσμο ανώτερο: έμεινε πάντα κλεισμένος στον έαυτό του, δεν είδε τη ζωή την πλατύτερη.*

“Ας προσπαθήσουμε να δικαιολογήσουμε την παρατήρησή μας.

“Ο Πορφύρας στη ζωή δεν είδε τίποτ’ άλλο παρά άπογοήτευση, γιατί στα τραγούδια του τις περισσότερες φορές συναντούμε μιάν υπέρτατη άπελπισία κι ακόμα μιá λίγο πρωτόγονη έγκαρτέρηση πού δέχεται τη μοίρα και το θάνατο χωρίς να επαναστατεί. Στη μοναδική ποιητική συλλογή του βρίσκουμε στίγους πού γοητεύουν μιά πού συνάμα βιθίζουν το *είναι* μας σ’ ένα κόσμο χιμαιρικό. Τα μάτια του είναι πάντα στραμμένα στο όραμα, ξένα απ’ την άδυσώπητη πραγματικότητα. Ζούσε πάντα μόνος του και προτιμούσε να περνάει

τις ώρες του άκούοντας το έσωτερικό του τραγούδι για ό,τι σβύνει και πεθαίνει γύρω μας. “Η φύση κι ή έρωτιάριχη αγάπη τα παντοεινά θέματά του. Κι ακόμα τα σύννεφα πού φεύγουν, τα φύλλα πού μαραίνονται, τα χλωμά πρόσωπα, οί άχνές όμορφιές. Θεωρούμε περιττό ν’ αναφέρουμε εδώ τραγούδια του πού επιβεβαιώνουν αυτά μας τα λόγια: κάθε τραγούδι του λιγοσέλιδου βιβλίου του το βροντοφωνάει¹.

Μά θα μās πούν αυτά τον τραβήξαν, αυτά τον συγκίνησαν και να πού τα τραγούδησε τόσο ώραία. Σύμφωνοι, αλλά ή ζωή, όπως είπαμε και πιο πάνω, δεν περιορίζεται ως τα δώ, ούτε πρέπει να είναι τόσο περιορισμένος ο κύκλος της έμπνευσης ενός άληθινού ποιητή.

Κι αν ακόμα οί ιδέες αυτές είχανε μιá κάποια αξία στην εποχή πού φάνηκε το έργο του ποιητή, απ’ την εποχή δηλαδή πού βγήκε ή τέχνη το 1899 έως την έκδοση των «Σκιών» το 1920, γιατί άποτελούσαν την έκφραση ώρισμένων συνθηκών, σήμερα πού οί συνθήκες αυτές πάψανε να υπάρχουνε ή αξία τους καταντάει πέρα-πέρα προβληματική.

Γιατί τέχνη χωρίς ζωντανά ιδανικά δε μπορεί να νοηθεί άφου δεν κατορθώνει να συγκινήσει και τέχνη χωρίς συγκίνηση δεν είναι τέχνη.

“Εξω απ’ αυτό πρέπει να τονιστεί και κάτι άλλο: κίτι πού πολύ δύσκολα ή καλλίτερα δε βρίσκουμε στο ποιητικό έργο του Πορφύρα.

Του έλειπε μιá βαθύτερη συγγένεια στον κοινό πόνο και στην πλατύτερη λαϊκή ψυχολογία, προτέρημα πού άποτελεί το κυριότερο χαρακτηριστικό του άληθινού δημιουργού ποιητή. Γιατί ό

¹ Έχουμε υπόψει μας τα σημειώματα των έφημερίδων και των περιοδικών και κάποια διάλεξη νεαρού λογίου.

¹ Μιλάμε έχοντας πάντα υπόψει μας τις «Σκιές». Κι ή ανέκδοτη συλλογή του «Μουσικές Φωνές», όπως είδαμε από μερικά ποιήματα πού δημοσιεύτηκαν στα περιοδικά μέσα στα αυτά πλαίσια κινείται.

ποιητής δὲ μπορεί παρὰ νὰ σηκώσει καὶ νὰ διατρανώσει τὸν ἀνθρώπινο πόνο, δὲν μπορεί νὰνε ἀδιάφορος παρατηρητῆς τῶν ὄσων συμβαίνουν γύρω του. Τὸ καθῆκο του εἶνε νὰ ἐνδιαφερθεῖ βαθειὰ γιὰ τὴ δοκιμασία τῶν συνανθρώπων του καὶ νὰ γίνεῖ ἐνθερμος διεμνησὲς τῶν ἀνθρωπίνων κατημῶν.

Μὰ ἔτσι, θ' ἀκούσουμε, ὑποτάσσεται ἡ τέχνη στὴ σκοπιμότητα. Δὲ νομίζουμε ὅτι αὐτὴ ἡ γνώμη εἶνε σωστὴ οὔτε πάλι ὅτι τέχνη καὶ ἰδέα εἶνε κάτι διαφορετικόν.

Γιατὶ ἡ τέχνη σὰν ἓνα καθαρὸ κι' αὐτὴ κοινωνικὸ φαινόμενο, σὰν φαινόμενο ὁμαδικῆς ζωῆς καὶ σὰν παράγοντας κι' αὐτὴ κοινωνικὸς δὲ μπορεί παρὰ νὰ κάνει τὸ χρέος της κάθε φορὰ πὸν ἡ ζωὴ νιώθει τὴν ἀνάγκη

ν' ἀναπλαστεῖ.

Ἄλλωστε εἶνε φανερὸ πὸς ὁ ἀχαλίνωτος ἀτομικισμὸς κάνει τὴ σημερινὴ ἀταξία στὴ σκέψη καὶ στὴν καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση καὶ πὸς μόνο οἱ ἀνίκανοι νὰ βροῦν τὸν ἀληθινὸ ἑαυτό τους μέσα στὸ ἀνθρώπινο σύνολο ἀφήνονται σὲ φραστικές καὶ φανταστικές ἀκροβασίες χωρὶς νόημα καὶ κανένα σκοπὸ.

Οὔτε πάλι εἶνε τίποτ' ἄλλο κείνο πὸν γέννησε τὸ ἀξίωμα «ἡ τέχνη γιὰ τὴν τέχνη» πὸν ἐξετάζοντάς το προσεκτικὰ θὰ δοῦμε ὅτι εἶνε ἓνα διανοητικὸ παραστράτημα.

Νομίσαμε ὅτι ἦταν σωστὸ νὰ ποῦμε αὐτὰ τὰ λίγα λόγια. Κι' ἴσια—ἴσια φρονούμε πὸς ἔτσι τιμᾶμε πῶς πολὺ τὴ μνήμη τοῦ γλυκοῦ τραγοιδιστῆ.

26—12—32

ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΑΡΑΒΑΙΑΣ

ΤΟ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΑΣ ΖΗΤΗΜΑ

Ὑστερα ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ πὸν δὲ μπορούμε ἀκόμη νὰ τὸ θεωρήσουμε καὶ πραχτικὰ λυμένο, ἄρχισε νὰ μᾶς ἀπασχολεῖ, ἂν καὶ ὑπῆρχε κι' αὐτὸ ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια, τὸ ὀρθογραφικὸ ζήτημα πῶς μῶρο καὶ λιγότερο οπουδαῖο ἀπὸ τὸ πρῶτο ὅμως τῆς ἴδιας μορφῆς μ' αὐτό. Γιατὶ ἡ ὑστερικὴ προσήλωση στὴν ἀρχαία γλῶσσα μᾶς κληροδότησε μαζὺ μὲ τὴ διγλωσσία καὶ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία πὸν δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ καμιὰ σύχρονη γλωσσικὴ ἀνάγκη. Μὲ τὴν ἐπικράτηση ὅμως τοῦ δημοτικισμοῦ κλονίστηκαν ὀλοτελα καὶ οἱ προϋποθέσεις ἐκεῖνες πὸν ἦταν ἡ αἰτία τῆς διατηρήσεως τῆς ὀρθογραφίας, ἀφοῦ στηρίζονται στὴ νοοτροπία τῆς καθαρεύουσας καὶ πέσανε μαζὺ μ' αὐτή.

Τὸ πλάτος ὅμως πὸν θάχει ἡ ἀπλοποίηση εἶνε ἓνα ζήτημα πὸν μπορεί νὰ λυθῆ μόνο μὲ θεωρητικὲς καὶ ἀκαδημαϊκὲς συζητήσεις, γιὰτὶ ἀσφαλῶς δὲν πρὸ-

1. Ἐξ αἰτίας τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη «Τὸ ὀρθογραφικὸ μας πρόβλημα».

καίται νὰ συμφωνήσουν ὅλοι ἐκ τῶν προτέρων σ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες. Μόνον μὲ τὴ χρῆση καὶ τὴν ἐφαρμογὴ μεταρρυθμίσεων στὴν πράξη θὰ κατασταλαξουν στὸ τέλος ἐκεῖνες πὸν εἶνε ἀναγκαῖες καὶ ἐφαρμοσίμες. Ἐκεῖνοι πὸν ἐξυπηρετήσαν περισσότερο στὴν ἐποχὴ μας τὴν ἰδέα τῆς μεταρρυθμίσεως εἶνε ὁ Πάλλης, ὁ Βλαστός καὶ ὁ Γιαννίδης πὸν βγάλανε ἀρκετὰ βιβλία τους μὲ ἀπλοποιημένη ὀρθογραφία, ἔστω κι' ἂν οἱ μεταρρυθμίσεις τους δὲν ἦταν καὶ πολὺ ριζοσπαστικὲς ὅπως τοῦ Βηλαροῦ. Τὸ βιβλίον βέβαια τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη τυπωμένο μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία—ποῦναι σὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴ δημοτικὴ γράφοντας τὴν καθαρεύουσα—δὲν ἐξυπηρετεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ τὴν ἀπλοποίηση.

Οἱ μεταρρυθμιστικὲς προτάσεις πὸν κάνει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης καὶ πὸν περιορίζονται μόνο στὴν τοπικὴ μεταρρύθμιση, εἶνε βέβαια πολὺ μετριωπαθεῖς ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη μας τὴν ὀρθότητα μᾶς ριζοσπαστικώτερης λύσεως, χάνουν

ὅμως τὴν πολλή τους δισταχτικότητα ἄμα θυμηθοῦμε ὅτι γίνονται εἰσηγήσεις στὸ Ὑπουργεῖο γιὰ τὴ γλῶσσα κυρίως τῶν ἀναγνωστικῶν οἱ μεταρρυθμίσεις συνήθως περνᾶνε πρῶτα ἀπὸ τὸ χωνευτήρι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς κι' ὅταν ὀριμάσουν κάπως ἐκεῖ μεταφτείνονται στὴν ἐκπαίδευση—ὅταν βρεθοῦν ἐννοεῖται οἱ πολιτικοὶ πὸν θὰν τὶς υἰοθετήσουν. Ἔτσι ἔγινε καὶ μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, πὸν καθιερώθηκε ἀφοῦ πάλαιψε ἀρκετὰ χρόνια στὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Ἡ πολιτικὴ δὲν ἀναλαβαίνει τὶς εὐθύνες μιᾶς ριζοσπαστικῆς λύσεως, ἀλλὰ φέρεται μὲ μεγάλη εὐγένεια στὴν κοινὴ γνώμη. Ἄλλὰ ἂν ἡ πολιτικὴ γιὰ λόγους σκοπιμότητας εἶνε πάντοτε μετριωπαθῆς καὶ δισταχτικὴ σ' αὐτὲς τὶς δουλιές, νομίζουμε ὅτι δὲν εἶνε ἀνάγκη οἱ μὴ πολιτικοὶ νὰ ὑπολογίζουμε τόσο πολὺ τὴν ἐντύπωση πὸν θὰ κάνουν, τὴν ἀντίδραση δηλ. πὸν πρόκειται νὰ δημιουργήσουν μερικοὶ ἀντίθετοι σὲ μερικὲς μεταρρυθμίσεις πὸν πιστεύουμε ὅτι πρέπει νὰ γίνουν. Οἱ προτάσεις ὅμως τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη δὲν εἶνε ἀπάντηση στὸ τί πρέπει νὰ γίνεῖ, ἀλλὰ στὸ τί μπορεί νὰ γίνεῖ ἓνα πρᾶγμα δηλ. πολὺ ἐλαστικὸ γιὰτὶ σημαίνει: ποῖες μεταρρυθμίσεις εἶνε πιθανὸ ὅτι θὰ υἰοθετήσῃ καὶ θὰ ἐφαρμόσει τὸ Ὑπουργεῖο, ἐνῶ ὁ κ. Τριαντ. πιστεύει σὲ περισσότερες καὶ βαθύτερες μεταρρυθμίσεις. Ἴσως εἶνε ὅμως σωστότερο καὶ σκοπιμώτερο νὰ ἀναπτύσσουμε καλλίτερα καὶ νὰ ὑποστηρίξουμε θερμότερα ὅσα νομίζουμε ὅτι πρέπει νὰ γίνουν, ὅταν μάλιστα ξέρομε ὅτι ἡ μεγαλειότερη ἐπιτυχία των ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐντονώτερη καὶ καλλίτερη ὑποστήριξή των. Στὶς ἐλεύτερες μάλιστα ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲ χρειάζεται καμιὰ πρόβλεψη γιὰ ἐνδεχόμενὴ ἀπόρριψή τους ἀπὸ τὴν κοινὴ γνώμη. Κι' ἀξίζει ἴσως ἐδῶ νὰ θυμηθοῦμε τὸν ἀξέχαστο Δάσκαλο.

Ἄλλὰ τὸ πιότερο ἐνδιαφέρον μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Τριαντ. δὲν εἶνε οἱ πραχτικὲς του προτάσεις ἀλλὰ τὸ θεωρη-

τικὸ μέρος· ἡ ἱστορικὴ δηλ. ἐξέταση καὶ ἡ πραγματολογικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ζητήματος τῆς ὀρθογραφίας. Ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη δὲν εἶνε καινούργια, ἀλλὰ μιὰ συνοπτικὴ ἐκθεση τῆς παλιᾶς του μεγάλης μελέτης δημοσιευμένης στὸ Δελτίον τοῦ Ἐκπ. Ὀμίλου στὰ 1913 καὶ σὲ ξεχωριστὸ βιβλίον σ' αὐτὴν ἐξετάζει ἀναλυτικὰ κι' ἀπ' ὅλες τὶς μεριές τὸ ζήτημα. Στὴν ἐργασία του ἐκεῖνη εἶχε κάνει γιὰ τὸ ὀρθογραφικὸ ὅτι ὁ Κρουμπάχερ γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα μὲ «τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς». Τὸ τύπωμα λοιπὸν τῶν δύο αὐτῶν ὀμιλιῶν δὲν ἔχει καινούργια προσφορὰς χαραχτήρα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναμνηστικόν.

Ἄν καὶ σύντομο ὅμως τὸ βιβλίον τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη εἶνε διαφωτιστικώτατο καὶ δίνει μιὰ καθαρὴ καὶ πλήρη εἰκόνα τοῦ ζητήματος στὸν ἀναγνώστη καὶ συνειδητοποιεῖ ἀπολύτως τὴν ἀόριστη ἐκεῖνη αἴσθησι τοῦ περιττοῦ πὸν ὅλοι μας ἀπὸ μαθητὲς κι' ὄλας ἔχομε γιὰ τὴν πολὺπλοκὴ ὀρθογραφία μας. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης ἔχει ἀπὸ παλιὰ καταπιστεῖ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ τὸ κατέχει περισσότερο ἴσως ἀπὸ κάθε ἄλλον γι' αὐτὸ ἔχει κάνει καὶ μιὰ ἀνάπτυξη πὸν ἐξαντλεῖ ὅλες τὶς ἀπορίες καὶ τὶς ἀμφιβολίες πὸν θὰ εἶχε τυχὸν κανεὶς γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως. Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν σημερινῶν συνθηκῶν, μὲ παραδείγματα ἀπὸ ξένες γλῶσσες, μὲ ντοκουμέντα ἀρχαίας ἀρχαίας ὀρθογραφίας ἔχει κανεὶς μπροστὰ του τέλεια τὴν εἰκόνα τῆς τεράστιας σπατάλης πνευματικῶν δυνάμεων πὸν λέγεται ὀρθογραφία.

Γιὰ κάθε ἀληθινὸ δημοτικιστὴ τὸ ὀρθογραφικὸ ὅπως καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶνε ἐξαντλημένο καὶ λυμένο θεωρητικὰ τουλάχιστο, γιὰτὶ τὴ δημοτικὴ δὲν τὴν δένει κανένας ἀμεσὸς δεσμὸς μὲ τὴν ἀρχαία ὅπως συμβαίνει ἢ μᾶλλον συνέβαινε μὲ τὴν καθαρεύουσα πὸν νομιζόταν σὰ μιὰ προετοιμασία γιὰ τὸ ξαναζωντανεμα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐπο-

μένως δὲν τὴν ἄφινε νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὴν ὀρθογραφία της. Καὶ γιὰ τὴν τελειωτικὴ λύση τοῦ ζητήματος δὲ μένει παρὰ ἢ ἐφαρμογὴ τῆς μεταρρυθμίσεως σὲ βιβλία, περιοδικὰ, ἐφημερίδες. Καὶ δὲν εἶναι δευτερότερο τὸ ἄπλωμα τῆς μεταρρυθμίσεως στὶς κοινωνικὲς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις, ἀλλὰ παράλληλο μὲ τὴν ἐφαρμογὴ της στὴν ἐκπαίδευση, γιατί ὅσο περισσότερο ἐπικρατεῖ στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, τόσο πιὸ εὐκόλα καὶ σὲ με-

γαλύτερο πλάτος θὰ ἐφαρμοστεῖ καὶ σ' αὐτὴ. Μὲ τὴν ἐργασία τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη καὶ τῶν ἄλλων ποὺ ἔχουν ἀσχοληθεῖ μ' αὐτό, τὸ ὀρθογραφικὸ ζήτημα ἔχει ἐξαντληθεῖ. Καὶ περιμένουμε τὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῆς μεταρρυθμίσεως, σὲ ὅσο πλάτος τὴν καταλαβαίνει καθένας ἀπὸ κείνους ποὺ τὴν πιστεύουν στὶς πνευματικὲς τους ἐκδηλώσεις.

ΓΙΑΝ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΜΑΣ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥΣ ΑΓΩΝΕΣ

Μὲ τὴ μετακόμισι τῶν λειψάνων τοῦ Ψυχάρη καὶ μὲ τ' ἄρθρα ποὺ γραφήκανε, σὰ μνημόσυνο, γιὰ τὸ πρόσωπό του καὶ τὸν ἀγῶνα του, πιστεύω πῶς εἶναι σωστό ν' ἀκουστῆ κι' ἢ γνώμη τῶν νεώτερων, ποὺ μακριὰ ἀπὸ τοὺς γλωσσικοὺς παληοὺς ἀγῶνες, (κι' ἔτσι πιὸ ἀντικειμενικά), κρίνουν πρόσωπα καὶ πράγματα.

Νέοι βέβαια κι' ἐκείνοι ποὺ γράφουνε τ' ἄρθρα, μὰ πιστεύουμε, πῶς τὰ γράφουνε «σὰν παληοί», εἴτε ἐπειδὴ στηρίζονται σὲ παλιότερους, εἴτε γιατί τὰ γράφουν «δημοσιογραφικὰ» (παινεύουν δηλ. χωρὶς βαθύτερη σκέψι) κι' ἀπάνου στὸ δόγμα «ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται» ὀπωσδήποτε.

Ἐμεῖς οἱ φοιτητὲς θρεφτήκαμε ἐντεκα ὀλόκληρα χρόνια, στὰ κατώτερα σκολεῖα, μὲ τὴν «ἐθνικὴ μας γλῶσσα», ὅσοι μάλιστα ἔτυχε νὰ τὴν πάροουμε στὰ γιομάτα καὶ ν' ἀγωνιζώμαστε γι' αὐτὴ κι' ἤρθαμε στὸ Πανεπιστήμιο.

Μὰ δὲ θέλω νὰ εἰπῶ πῶς ἐκεῖνο μᾶς

ἄνοιξε τὰ μάτια.

Εἶναι τέτοια τὰ χάλια του, π' ἀποστραβώνει τοὺς ἀνθρώπους ποῦρχονται διψώντας μάθησι.

Μὲ τὸ εὐτύχημα ποῦχαμε νὰ πετάξουμε κάθε προκατάληψι καὶ μὲ τὴ δημιουργία ἐνοῦ ἐρωτηματικοῦ «;», σ' ὅλα ποὺ βρισκόντουσαν στὸ δρόμο μας, βρήκαμε τὸ δρόμο ποὺ ὅσο πάει καὶ πληθαίνει ἀπὸ νέους κάθε τόσο συνοδοιπόρους.

Ὁ δημοτικισμὸς (δὲν εἶναι σωστὸς ὁ ὄρος, ἀλλὰ τὸν μεταχειρίζομαι ἀφοῦ ἐπικράτησε) εἶναι γιὰ μᾶς περσότερο *αἰσθημα, παρὰ γλωσσολογικὸς ἀγῶνας*. Ἡ ἴδια ἢ ἐπικράτησί του ἓνα τέτοιο δείχνει.

Εἶναι γιὰ μᾶς «*ψυχολογικὴ ἀλλαγὴ*», ποὺ μᾶς ἀνοίγει νέους ὀρίζοντες καὶ μᾶς τραβάει νὰ ἰδοῦμε, ἀπὸ μίαν ἄλλη νέα πλευρά, τὸ σύστημα ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ ζωὴ μας καὶ ποὺ κομμάτι του εἶναι καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

Γι' αὐτὸ καὶ κάθε «δημοτικιστῆ», ἀνθρώπο δηλ. ποὺ πέταξε ὅ,τι τὸν σκιαῶνε σὲ παλιότερα χρόνια, τὸν κάνουν καὶ κομμουνιστῆ.

Πληθαίνει ἀλήθεια ὁ δρόμος μας καὶ κάθε τόσο κάνει καὶ μεγάλες καταχτήσεις, ὥστε νὰ λέμε πῶς ἢ γλῶσσα μας ἐπικράτησε τελειωτικά.

Μὰ αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ καθολικὴ ἐπικράτησι δὲν μπορεῖ ν' ἀποδοθῆ στὸν ἀγῶνα πέντε-δέκα προσώπων. Οὔτε κι' ὁ χρόνος μᾶς τέτοιας «κατάχτησης» θάταν τόσο σύντομος.

Αὐτὸ ἐδῶ, εἶναι τὸ σημεῖο ποὺ διαφωνοῦμε μὲ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ψυχάρη καὶ τῶν ἄλλων παλιῶν δημοτικιστῶν, ποὺ ἀνάβουν κάθε λίγο κερί καὶ λιβάνι στὴ μνήμη τους.

Γιατί ὅταν ἀρχισαν τὸν ἀγῶνα τους ὁ Ψυχάρης κι' οἱ ἄλλοι ὁμοϊδεάτες του, εἶχε «ψηθῆ» κι' εἶχε «δέσει» ἢ ἰδέα τῆς γλώσσας μας.

Πολλὰ χρόνια μπροστὰ ἀπὸ κείνον τὸν καιρὸ γράφανε στὴ «δημοτικὴ» καὶ φκιάνανε κι' ἀπολογισμοὺς της, πρᾶμμα ποὺ φανερώνει πῶς τὰ πνέματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ψυχάρη ἦταν ὄριμα γιὰ νὰ δεχτοῦν τὴ λευτεριά τους ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ κατασκευάσματα ποὺ ἐπικρατοῦσαν τότε.

Πρέπει νὰ φανταστοῦμε πῶς ἢ ἰδέα τῆς γλώσσας μας βάδιζε πλαῖ στὴ λευτεριά τοῦ ἔθνους μας, μὰ οἱ σκληροὶ πολιτικοὶ ἀγῶνες καὶ τὰ αἰώνια μαλώματα δὲν ἄφησαν νὰ πέση στὴ μέση καὶ τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα.

Ἀλλοιώτικα, θὰ συμβάδιζε μὲ τὴν ἐξέλιξι τοῦ ἔθνους μας, τοῦ τόσο λιγὸζωου ἀκόμα.

Καὶ σ' ἐκείνη ἀκριβῶς τὴν περίστασι ποὺ θὰ ἠσύχαζαν τὰ πνέματα, ἀπὸ τὶς πολιτικὲς φαγωμάρες, ὁ ἀλογίκευτος ἀγῶνας τοῦ Ψυχάρη *ἐβλαψε ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ*.

Ὅχι γιατί δὲν χρειάζονται οἱ καθοδηγητὲς στοὺς ἀγῶνες κι' ὅτι τάχα πρέπει νὰ περιμένουμε μοιρολατρικὰ ὥσπου νὰ ἐξελιχτοῦν μόνον τοὺς τὰ πράγματα.

Μὰ γιατί ὁ ἀγῶνας τοῦ Ψυχάρη ἦταν ἐπαναστατικὸς μ' ἀρνητικὲς ἀρότητες.

Ἄν δὲν γινόταν, ὅπως ἔγινε, ὁ ἀγῶνας ἐκεῖνος, θὰ εἶχαμε ἔστω καὶ λιγώτερα κέρδη ἐμεῖς σήμερα, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶχαμε τέτοια τὴ διαίρεσι τοῦ ἔθνους μας, καὶ τώρα καὶ παλιότερα, ὥστε νὰ χυθῆ καὶ αἷμα.

Φκιάνουμε βέβαια γνῶμες, πῶς τὰ θεμέλια κάθε μεγάλου ἔργου θέλουν αἷμα γιὰ νὰ στεργιώσουν μὰ ξέρουμε πῶς ἢ βία φέρνει πάντα τὰ χειρότερα καὶ τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα.

Οἱ μεγάλοι ἀγῶνες δὲν πιάνονται στέρεα ἢ κι' ἂν πιάσουν, θὰ περᾶση πιότερος καιρὸς γιὰ νὰ στεργιώσουν ἂν ἀρχίζουν μὲ τὶς ἐπαναστατικώτερες λύσεις.

Εἴτε γιατί θ' ἀναγκάζονται νὰ θίχουν «νερὸ στὸ κρασί τους», εἴτε γιατί θὰ γεννηθῆ ἀντίδρασι ποὺ θ' ἀργήσῃ νὰ πέση κι' ἀκόμη ἐχθρότητα, ποὺ νὰ μὴ στηρίζεται ἔστω, σὲ καμμιά λογικὴ.

Ἐνῶ μὲ συντηρητικώτερα βήματα καὶ μὲ κατάλληλο διαφωτισμὸ, θάχουν τὴν κατάχτησι δόλακρη.

(Παράδειγμα ἀλογίκευτου, κατὰ μᾶς ἀγῶνα, ἔχουμε τὸν ἰγῶνα τοῦ κομμουνισμοῦ στὴ χώρα μας).

Ἐμεῖς παραδεχόμεστε τὸν Ψυχάρη, ἓναν ἀγωνιστῆ σὰν τοὺς ἄλλους, ἀφήνοντας, στὸ τέλος — τέλος, καὶ τὶς κακὲς

ἀντιλήψεις του, κατὰ μέρος.

Οἱ περισσότεροὶ ὅμως ἀπὸ κείνους ποὺ γράφουν ἀκολουθῶν ρουτινιέρικα, τίς γνώμες ποὺ εἰπώθησαν. Παίρνουν ἐκεῖνα ποὺ λέγονται τόσα χρόνια τώρα, προσθέτουν καὶ λίγη σίλτσα νεωτερισμοῦ καὶ ξεπροβάλλει μέσα ἀπὸ τὰ μελανώματα τὸ «σύμβολο τοῦ ἀγῶνα».

Γιατί, δυστυχῶς ζητᾶνε οἱ πολλοὶ ἀκόμη, «τὸ σύμβολο» καὶ δὲ βάλλουν μὲ τὸ νοῦ τους, πῶς τὰ «σύμβολα» εἶναι κομμάτι ἐκμετάλλησης.

Προσπαθοῦν νὰ ξελευτερωθοῦν ἀπὸ τοὺς παληοὺς νόμους, τὸ θέλουν μὲ τὴν καρδιά τους, μὰ στὰ στερνὰ μπερδεύονται σὲ κάτι τέτοια παλιὰ παρακλάδια.

Ὁ νέος ἀγῶνας τώρα εἶναι μέσα στὰ ἑσωτερικὰ προβλήματα τῆς γλώσσας μας, ποὺ ξεπροβάλλαν ἀπὸ τίς διάφορες λύσεις ποὺ τοὺς δίνουν μερικοί.

Εἶναι σὰ νὰ λιγουρεύονται κι' ἐκεῖνοι δόξα «γλωσσομεταρρυθμιστῆ» καὶ πετᾶνε μιὰ—μιὰ τὴν ἰδέα τους, κι' ἂν πιᾶση.

Καὶ βλέπεις γραψίματα κουρντισμένα πάνου στὶς γλωσσολογικὰς θεωρίες τοῦ καθενοῦ, γιατί κατάντησαν ὅλοι γλωσσολόγοι, καὶ πολεμᾶς μὲ τὸ σταγιὸν νὰ προσαρμωστῆς στὸ τέτοιο γράψιμο, γιὰ νὰ τὸν καταλαβαίνης, ὥσπου νάρθη ὁ ἄλλος νὰ σοῦ τὰ ἀναπυδογυρίση μὲ τίς δικές του θεωρίες.

Δὲ θέλουν νὰ νοιώσουν, πῶς τὸ γραψιμὸ τους μὲ τίς ἀτομικές τους πεποιθήσεις εἶναι ἀψυχολόγητο κι' ἀνταισθη-

τικό! Τοὺς φτάνει πῶς κάνουνε ἐκεῖνοι τὸ γούστο τους καὶ δὲν τοὺς νοιάζει ἂν πετσοκόβουνε τὴ γλώσσά μας.

Τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν λύνονται ἂν ὁ τάδε γράφει ἔτσι, κι' ὁ ἄλλος ἄλλοιῶς, κι' ὅσους πάρει ὁ ἕνας κι' ὅσους ὁ ἄλλος.

Ἡ γλώσσα μας ἴα στρώση μονάχη της. Μήπως καὶ τώρα τάχα δὲν γράφουν ὡμορφα ἀρκετοὶ λογοτέχνες μας;

Οἱ τύποι κι' οἱ καταλήξεις σιγὰ—σιγὰ διαμορφώνονται. Οἱ τόνοι κ. λ. π. δὲν θ' ἀργήση ποὺ θὰ συζητηθοῦν. Τότε ἄς ποῦν τὴ γνώμη τους.

Τώρα δὲν τοὺς χρωστᾶει τίποτε κανεὶς νὰ τὸν ζαλίζον μὲ τοῦ γούστου τους τὰ γεννήματα.

Ἡ γλώσσα μας ἀργὰ—ἀργὰ μὰ σίγουρα τώρα βρίσκει τὸ δρόμο της, ποὺ τὸν ἔκοψαν οἱ «καθαρευόντες» καὶ ποὺ ζητᾶνε νὰ τὸν κόψουν, βάζοντας μπροστὰ τίς ἐμπνεύσεις τους, οἱ νεώτεροι «ψυλικαντζῆδες γλωσσομεταρρυθμιστές».

Σὲ μᾶς τοὺς νέους δὲν ὑπάρχει διγλωσσία κι' οὔτε παρασυρόμαστε ἀπὸ τὰ κηρύγματα τῶν αὐτοσχέδιων γλωσσολόγων.

Γιὰ μᾶς ὑπάρχει μιὰ καὶ μόνη, ἡ γλώσσα ποὺ μιᾶμε «ἡ λαϊκία», χωρὶς τοὺς ιδιοματισμούς της.

Αὐτὴ εἶναι τώρα ἡ «ἐθνικὴ μας γλώσσα» ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα θ' ἀναγκαστῆ νὰ τὴ δεχτῆ καθολικὰ καὶ τὸ κράτος.

Θ. Βαγενᾶς

ΚΡΙΤΙΚΗ

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΑΙΑΣ. Διῶρθωσε καὶ ἐξηγήσατο Παναγῆς Λορεντζᾶτος Δ. Φ., τακτικὸς καθηγητῆς τοῦ Ἀθηνῆνσι. Πανεπιστημίου. Ἀθῆνῃσιν 1932.

Στον κ. Λορεντζᾶτο ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι πρῶτος ἀνέβασε στο ὑψος τῆς πανεπιστημιακῆς ἐδρας τὴ δημοτικὴ γλώσσα καὶ κήρυξε ἀπερίφραστα πως ὄχι καὶ μ' ἀφτὴ παρὰ μονάχα μ' ἀφτὴ μπορούμε νὰ νιώσουμε καὶ νὰ κάνουμε καὶ τοὺς ἄλλους νὰ νιώσουν ὅτι καλὸ ὑπάρχει στὴν ἀρχαία λογοτεχνία.

Ἔτσι χάρη σ' ἀφτόν καὶ σ' ἕνα δυὸ ἄλλους συναδέλφους του, οἱ φοιτητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ποὺ στὴν ἐξωσχολικὴ τους ζωὴ μπόρεσαν νὰ καταλάβουν τὴ γλωσσικὴ ἀλήθεια καὶ νὰ ἐνθουσιαστοῦν γι' ἀφτὴ, δὲν ἀκούνε πια πως τὸ καλύτερο ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν ὑστερ' ἀπ' ἀφτὴ τὴ συμφορὰ εἶναι νὰ παν νὰ γίνουν «βαρκαδόροι», ὅπως τοὺς συνιστοῦσε παλιότερα ὁ Μιστριώτης, ἀλλὰ βρίσκουν ἕνα ἐπίσημο στήριγμα τῶν ιδεῶν τους καὶ παίρνουν τὸ θάρρος νὰ χρησιμοποιήσουν καὶ στὴ σχολικὴ τους ζωὴ τὰ αγαθὰ ποὺ παρέχει ὁ δημοτικισμὸς στὴν πράξη. Σήμερα στα θρανία τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ποὺ ὡς χτες ἀκόμα ἦταν τὸ καταφύγι τῆς διανοητικῆς σκουριάς, φυσᾶει ἕνα ζωογόνο ἀγέρι ποὺ εἶχαμε τὴν τύχη νὰ νιώσουμε κι' εμεῖς τὴν ἐβρεγγετικὴ του ἐκίδραση στα τελευταία χρόνια τῶν πανεπιστημιακῶν μας σπουδῶν. Κι' ἀν συλλογιστεῖ κανένας πως ἡ σωτήρια ἀφτὴ καὶ πραγματικὰ ιστορικὴ μεταστροφή δὲν προκεῖται νὰ περιοριστεῖ στὶς λίγες ἐκατοντάδες τῶν φοιτητῶν ποὺ σήμερα σπουδάζουν, παρὰ πως καθένας τοὺς προκεῖται νὰ γίνῃ πυρήνας τοῦ δημοτικιστικοῦ κηρύγματος καὶ στὴν τελευταία γωνιά τῆς ἐλληνικῆς γῆς ποὺ μεθάβριο θὰ διδάσκει, τότε μπορεῖ νὰ εχτιμήσῃ σὲ ὅλη τῆς τὴν ἀξία τὴ γλωσσικὴ πολιτεία τοῦ κ. Λορεντζᾶτου μέσα στο Πανεπιστήμιο.

Τὶς ιδέες τοῦ ἀφτέος γιὰ τὴ γλώσσα ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ τίς ἐφαρμόσει καὶ στὶς ἐπισημονικὰς του πραγματείες καὶ μάλιστα στὶς ἐκδόσεις τῶν κειμένων ποὺ ἐρμηνέβει καὶ διδάσκει στο Πανεπιστήμιο. Ἔτσι μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Θεμιστοκλή τοῦ Πλούταρχου, μᾶς δίνει σήμερα τὸν Αἴαντα τοῦ Σοφοκλή, ποὺ ἔξω ἀπ' τὴν καλιὰ πια ἐκδοσὴ τοῦ Μιστριώτη, καμωμένη στα 1888, δὲν ὑπῆρχε ἄλλη ἐλληνικὴ νεώτερη κατάλληλη γιὰ τοὺς φοιτητῆς.

Ὁ κ. Λορεντζᾶτος στὴ νέα του ἀφτὴ ἐργα-

σία τὴν ἐδούλεψε ἔχοντας γιὰ ὑπόδειγμα τίς ἑραίες ἐκδόσεις τῆς Collection des Universités de France, ποὺ βγαίνουν μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῆς Association Guillaume Budé στο Παρίσι, κι' ἀποβλέπουν στο νὰ ἐξυμνητήσουν κυρίως τίς ἀνάγκες τῶν φοιτητῶν τῆς φιλολογίας. Σύμφωνα μ' ἀφτό τὸ σύστημα ὁ σ. ὑστερ' ἀπὸ ἕνα ἐκτενὴ καὶ γεμάτον ἀλήθειες γιὰ τὴ γλώσσα πρόλογος, ποὺ δὲν ἔχει ὅμως ἐιδικὴ σχέση μὲ τὸ κείμενο τοῦ Αἴαντα, προτάσσει μιὰ εἰσαγωγή ποὺ πραγματεύεται κάθε τι σχετικὸ μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ γενικά καὶ ἐιδικά μὲ τὸ ἔργο ποὺ πρόκειται νὰ ἐξετάσει. Ὑστερα παραθέτει τὸ κείμενο καὶ τὴ μετάφραση τοῦ Βίου τοῦ ποιητῆ ποὺ μᾶς παραδόθηκε ἀπὸ κάποιον ἀγνωστο μεταγενέστερο σχολιαστή, κατόπιν σὲ κείμενο καὶ μετάφραση τὴν Ὑπόθεση τοῦ ἔργου, γραμμῆνι κι' ἀφτὴ ἀπὸ ἀγνωστο μεταγενέστερο μελετητῆ τοῦ Σοφοκλή. Ἐπακολουθεῖ ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς τραγωδίας συντηροφειμένο μὲ πεζὴ μετάφραση στὴν ἀντίστοιχη δεξιὰ σελίδα, μὲ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα (apparatus criticus) ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο στὶς κριτικὰς ἐκδόσεις, καὶ μὲ πλούσια ὅσο καὶ σοφὰ ἐρμηνευτικὰ καὶ γραμματικὰ σημεῖα. Στο τέλος παραθέτει ἕνα γενικὸ ὑπόμνημα κι' ἕνα μετρικὸ, ὅπου ἀναλύει ὅλα τὰ εἶδη τῶν μέτρων ποὺ βρίσκονται στο ὑπὸ μελέτην ἔργο καὶ τελεφταία ἕνα εὐρετήριο λέξεων, καὶ πραγμάτων. Ὅλα ἀφτὰ σὲ μιὰ στρωτῆ καὶ ἀδολὴ δημοτικὴ γλώσσα.

Οἱ ἀρετὲς καὶ τὰ τυχόν σφάλματα τῆς ἐκδοτικῆς ἐργασίας τοῦ κ. Λορεντζᾶτου δὲν προκεῖται βέβαια νὰ κριθοῦν ἐδῶ, ἀπὸ μὲνα τὸ χτσεινὸ μαθητῆ τοῦ. Ἡ δουλειὰ ἀφτὴ θὰ γίνῃ ἀπ' τοὺς ἐιδικοὺς στὸ Σοφοκλεῖο δράμα ἐνωπαίους φιλολόγους μὲ τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὴν εὐθυκρισία ποὺ ταιριάζει γιὰ μιὰ ρηξικέλευθη προσπάθεια, γιὰτὶ ἐδῶ στὴν Ελλάδα οἱ ἀνθρώποι ποὺ κατα τεκμήριο τοῦλάχιστο εἶναι ἀρμόδιοι νὰ κρίνουν μὲ κάποιο κύρος, εἶναι πεντέξῃ ποὺ ἡ φίλοι καὶ συγγενεὶς θᾶναι ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο ἢ οὔτροι. Παράδειγμα κλασσικὸ εἶναι ἡ ἀνθρωποφαγικὴ κριτικὴ ποὺ ἐγίνε παλιότερα στὴν ἐκδοτικὴ ἐργασία τοῦ Δημ. Βερναρδάκη ἀπ' τὴν ἀντίπαλὴ κωντικὴ σχολή.

Ως προς το μεταφραστικόν μέρος μονάχα νομίζω πως μπορώ να διατυπώσω μερικές υποκειμενικές ίσως αξίας παρατηρήσεις. χωρίς φόβο να θεωρηθῶ υπερφίαλος επικριτής του χτεσινού μου δασκάλου, μιά που η μετάφραση είναι ζήτημα νοημοσύνης κυρίως και γλωσσικού αισθήματος, ώστε κι' ο τελεφταίος μαθητής μπορεί να πει κάτι «μάλα καιρίον».

Η ποιητική γλώσσα του Σοφοκλή όσο κι' αναπέχει απ' τη μεγαλοστομία του Αισχύλου, εξακολουθεί στα παλιότερα ιδίως έργα του, όπως η Αντιγόνη κι' ο Αίας, να είναι αρκετά αχαλίνωτη, ώστε δύσκολα δαμάζεται με τα εκφραστικά μέσα του πεζού λόγου που διατηρεί πάντα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της χρονογραφίας απ' την οποία γεννήθηκε, την πεζότητα των νοημάτων και τη λιτότητα του ύφους. Ένα ποιητικό έργο μεταφρασμένο σε πεζό λόγο παρουσιάζει πάντα κάτι το ασυμβίβαστο, που είναι τόσο και πιο μεγάλο όσο ο ποιητής του κειμένου είναι πιο ευφάνταστος.

Ένα απ' τα χαρακτηριστικότερα γνωρίσματα της επίδρασης του έπους στη δραματική ποίηση είναι η χρησιμοποίηση των κοσμητικών επιθέτων. Τα επίθετα όμως απτά σκοπό είχαν να εκφράζουν στατικά ένα γνώρισμα μίαν ιδιότητα του ουσιαστικού, σαν μια πινελλιά χρώμα που ρίχνει ο ζωγράφος για να τονίσει περισσότερο μια λεπτομέρεια ή να της δώσει μιά προοπτική. Έτσι το κοσμητικό επίθετο περνούσε ανεκαισθήτα απ' την ακοή του ακροατή σα μιά φεβγαλέα λεπτομέρεια του ουσιαστικού. Όταν τα επίθετα απτά αναλύονται στη μετάφραση με σύνδεσμο ή αντωνυμία και ρήμα, χάνουν τον παραπάνω χαρακτήρα τους και μετατρέπονται σ' ενέργεια ανεξάρτητη και αφτοτελή που στρέφεται προς το ουσιαστικό, παίρνουν τη μορφή παρεκβολής που δε μας ενδιαφέρει εκείνη τη στιγμή. Στο Σαλαμεις ἀλίπλακτος λ. χ. το επίθετο ἀλίπλακτος είναι ένας ποιητικός προσδιορισμός, μιά χρωματιστή πινελλιά, όπως είπα παραπάνω που βάφει γαλάζιες τις άκρες του νησιού στη φαντασία του ακροατή. Γίνεται όμως ένας πλεονασμός άκαιρος όταν αναλυθῆ σε ρήμα: «πού της θάλασσας τὸ κῦμα σὲ χτυπᾷ» γιατί παρουσιάζεται σα μιά ενέργεια των κυμάτων που δε μας ενδιαφέρει τι κάνουν εκείνη τη στιγμή. Έτσι και το Κυλλανίας χιονοκτύπου (στ. 695 που μεταφράζεται «τῆς Κυλλήνης ποντὰ χιόνια τῆ χτυποῦν», το ἐλίκεσσι βουσι (στ. 374) που μεταφράζεται αναλυτικά «βόδια που στὸ περπάτημα τὰ πόδια τους τὰ στρίβουν», τὸ θοὐρίφ ἐν Ἄρει (στ. 612) που μεταφράζεται «στὸν πόλεμο που

τέχνη χρειάζεται», τὸ λευκά δὲ γῆρα μάτηρ (στ. 625) «ἡ γριά ἡ μάνα του που τὴν ἀσπρίσαν τὰ γεράματα». Θὰ πείτε πως ἐδῶ έχουμε μετάφραση των πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, που αποβλέπουν ἀνα στην ερμηνεία του κειμένου κι' ὄχι στην ποιητική του αναπαράσταση. Σύμφωνα, νομίζω όμως ὅτι, ὅπως φαίνεται ὅτι δέχεται κι' ο κ.

Λορεντζάτος στὸν πρόλογο του βιβλίου του, σκοπὸς κάθε μετάφρασης, και της πιό πεζῆς, εἶναι νὰ περισώσει καὶ ν' ἀποδώσει ἀκέρια τὴ σκέψη και τὴν εἰκόνα που εἶχε στὸ νου του ο ποιητής, ἀπὸ δε κατὰ τὴ γνώμη μου δε πετυχαίνεται ὅταν τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα ἀποχτοῦν ἀφτοτέλεια ἀέναντι των ουσιαστικῶν που προσδιορίζουν. Εφτυχῶς ἡ σημερινή μας γλώσσα ἔχει σε βαθμὸ ἀνώτερο ἀπ' τὴν ἀρχαία τὴν ικανότητα νὰ πλάθει νέα σύνθετα, κατὰλληλα για κάθε περίσταση, ὥστε μπορεῖ ο μεταφραστὴς ἀνάλογα με τὴν κλιση τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ικανότητα του νὰ μεταφράσει τὸ ἀλίπλακτος, θάλασσοζωστη, θάλασσογυρισμένη κ. τ. ο. το χιονοκτύπου, χιονόδαρη, χιονόδαρη κ. τ. ο. ἀποφεύγοντας τὴν καθαρεβουσιάνικη συνήθεια τὴς ἀνάληψης.

Έν' ἄλλο σημεῖο που δε μ' ικανοποιεῖ εἶναι ἡ πιστὴ μετάφραση τὴς προστακτικῆς που ἐκφέρεται με ἀρνητικὴ ἐρωτηματικὴ πρόταση. Εἶνε ἀλήθεια πως ἡ νέα μας γλώσσα ἔχει δὴ δασώσει σε περιορισμένη κλίμακα τὴν ἀρχαία ἀπτή ἐκφραση, ὥστε κάλλιστα μποροῦνε νὰ ἀποδοθοῦν τὰ οὐ μὴ ληρῆσεις; δε νὰ βεῖς τὴ φλυαρία; οὐκ ἔς κόρακας; δε νὰ σὰς στὸ διάολο; ἀντὶ πᾶψε τὴ φλυαρία!, ἀ με στὸ διάολο! Νομίζω ὅμως ἀν δὲν κάνω λάθος, πως ἡ ἐκφραση ἀπτή εἶναι συνήθισμένη στη νέα ἐλληνικὴ κυρίως στις περιπτώσεις τὴς ἀπαγόρευσης μιάς ἐνεργείας κι' ὄχι τὴς προσταγῆς και προτροπῆς. Γι' ἀπτό ἔχω τὴ γνώμη πως τὸ οὐκ ἐκτός; οὐκ ἄπορρον ἔκνε μεί ποδα; (στ. 389) δὲν μπορεῖ νὰ μεταφραστεῖ «δὲ βγαίνεις ἔξω; δὲν πᾶς πίσω;» ἀλλὰ μάλλον ἐβγα ἔξω, τράβα πίσω. οὔτε το οὐχ ὅσον τάχος δῆτα ἄτόν ἄξεις δεῦρο; «λοιπὸν δὲ θά τὸν φέρεις ἐδὼ πέρα» κ. τ. λ. ἀλλὰ μάλλον φέρ' τον λοιπὸν ἐδὼ γρήγορα. κ. τ. λ.

Στο στίχ. 332 το τὸν ἄνδρα διαπεφοιβάσθαι κακοῖς μεταφράζεται «πως ὁ ἀφέντης εἶν' τρελλὸς ἀπ' τὴς στενοχωρίας». Εδῶ ὅμως δὲν πρόκειται για στενοχώριες παρὰ για συμφορές, που εἶναι νὰ χάσει κανεὶς τὸ νου του και νὰ παρει τα βουνά, κι ἀπτό εἶναι τὸ νό-

ημα τὴς λέξης κακοῖς.

Στο στίχ. 461 τὸ κέλαγος Αἰγαῖον μεταφράζεται «τὸ πέλαγος τοῦ Αἰγαίου» τίνος Αἰγαίου;

Στο στίχ. 543 τὸ ἔρποντι φωνεῖς ἢ λείπει μὲν φλογὼν μεταφράζεται «Σ' ἄνθρωπο που ἔρχεται μιλᾷς ἢ σ' ἄνθρωπο που δὲν παύνει ἀπὸ λόγια». Εδῶ ὅμως ἐκεῖνο που με ἀγῶνιά ρωτᾷ ο Αἰας δὲν εἶναι σε κοῖον ἄνθρωπο μιλᾷ ἡ Τέκμησσα, παρὰ τι κάνει ἀπτό, ἔρχεται τελοσπάντων ἢ ὄχι, κ' ἔτσι νομίζω πως πρέπει νὰ μεταφραστεῖ ἀν δὲ θέλουμε ἡ προσήλωση τὴς μετάφρασης στη φρασεολογία του κειμένου νὰ κίταστρέφει τὸ νόημα.

Στὸ στίχ. 631 το χειρὸ πλεχτοῖ δ' ἐν στέρνοισι πεσοῦνται δοῦποι μεταφράζεται «καὶ μέβροντές τὰ χέρια τὴς στοστῆθος τὴς θάπσουν». Εδῶ ὅμως ἡ λέξη δοῦποι δε μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ με τὴ λέξη βροντές, γιατί ὄχι πιά ἡ λευκὰ γῆρα μάνι του Αἰάντα, παρὰ οὔτε ο Δίας ο τερπικέρανος νὰ χτυποῦσε τὰ στήθια του δε θ' ἀκούονταν βροντές. Νομίζω πως ἡ λέξη δοῦποι ἐπιδέχεται μιά μεριώτερη ἔννοια, λ. χ. χτυπήματα, ὅπως τὸ 'χε μεταφράσει ο Μιστριώτης, ὥστε νὰ προέχει ἡ οπικὴ και ὄχι ἡ ἀκουστικὴ ἐντύπωση.

Στο στίχ. 635 το κρείσσων γὰρ ἄτιδε κεύθων ὄνοσῶν μάταν μεταφράζεται «καλύτερα σ' τὸν Ἄδην ἢ κρυμμένος ἔπου ἔγει ἀρρώστεια χωρὶς γιατρία κι' ὄπου» κ. τ. λ. Εδῶ βέβαια τὸ ὄπου θέλει νὰ πει ὁ ποιός, κ' εἶναι καθαρά δημοτικὸ, μα δὲν εἶναι πολὺχρηστο στη κοινὴ, οὔτε ἀρκετὰ ἐκφραστικό, και δίνει κάποια ἀσάφεια στὸ νόημα, ὅπως μου φαίνεται σε τούτη τὴν περίπτωση.

Κάτι που δὲν ἔπρεπε νὰ λείπει ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή του βιβλίου εἶναι μιά κριτικὴ του Αἰάντα σαν ἐργου θεατρικῶν, και μιά ἀξιολογικὴ τιποθέτηση του σε στενώτερο ἢ φαρδύτερο χρονικὸ πλαίσιο τὴς ιστορίας του θεάτρου. Ἀπὸ τὸ διάβασμα του ἐργου μένει ἡ ἐντύπωση πως ἔχει πολλὰ ἐλαττώματα, και θὰ πρεπε ἡ ἐντύπωση ἀπτή νὰ βρῖσκει κάπου μίαν ἐγκυρότερη ἀναγνώριση ἢ διάψευση. Οἱ φοι-

τητές τὴς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἐπαρχιώτες και φτωχόπαιδα και δε μποροῦν οὔτε τὸ σύγχρονο θέατρο πρόξας νὰ παρακολουθοῦν συστηματικά, οὔτε ἀποειδικές μελέτες ἀφοῦ λείπουν τὰ βοηθήματα, νὰ διαμορφώσουν μόνου τους κριτήρια για τὴν ἐχτίμηση των θεατρικῶν αξιῶν. Περιμένουν λοιπὸν ἀπὸ τὰ δράματα που θα διδάχτοῦν στο Πανεπιστήμιο νὰ μάθουν νὰ κρίνουν ἓνα θεατρικὸ ἐργῶ. Ἀλλὰ ἡ διδασκαλία των ἀρχαίων δραμάτων στο Πανεπιστήμιο εἶχε ἀρχὴ και σκοπὸ πάντα τὴν ἐρμητὴ γλώσσα. Θυμάμαι πως και τὰ τέσσαρα χρόνια που παρακολούθησα κανονικώτατα τὴς πανεπιστημιακῆς παραδόσεις δὲν ἀκούσα λέξη γιὰ κάτι που ν' ἀναφέρεται στη τεχνοκριτικὴ των ἐργων που διδάσκονταν. Οἱ φοιτητές ἀρίνονται νὰ πιστέβουν πως πρόκειται γιὰ ἐργα ἀνώτερα ἀπο κάθε σύγχρονη κριτικὴ—πράγμα που δὲν ἀληθεύει—και πως πρέπει πρῶτα νὰ τὰ θιμάζουν κ' ἴστερα νὰ τὰ καταλάβουν. Και φεύγουν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο με γνώσεις που οὔτε για ἀφετηρία μελλοντικῶν κίτασιςμῶν στα ζητήματα ἀπτά δὲν εἶναι χρήσιμες. Ἀποτέλεσμα εἶνε πως δὲν ὑπάρχει σήμερα στην Ἑλλάδα οὔτε ἓνας κριτικός του σημερινῶν θεάτρου φιλόλογος ἐλληνιστῆς, οὔτε και ὑπῆρξε ὡς τώρα.

Οἱ παρατηρήσεις αὐτές, που ἴσως νὰ μὴν εἶναι παρὰ σ' ἐμένα μονάχα ἀισθητές, δὲν ἀγίζουν καθόλου τὴ μεγάλη ἀξία τὴς ἐργασίας του κ. Λορεντζάτου. Οἱ φοιτητές ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρός θάχουν ἓνα ἀρτιο ὑπόδειγμα ἐπιστημονικῆς μελέτης ἐνός κειμένου και χαρῶμένη μὲρσά τους μιά φωτεινὴ προοπτικὴ τὴς μεθόδου που χρειάζεται για τὴ μετάφραση και τὸ ξαναζωνιάνεμα ἐνός ἀρχαίου λογοτεχνικῶν ἐργου, ὄχι μονάχα στη διάρκεια των σπουδῶν τους, παρὰ και στην κατοπινὴ διδασκαλικὴ σταδιοδρομία τους. Ελπίζω πως ἡ ομόθυμη ἀναγνώριση τὴς ἐπιτυχίας του διδαχτικῶν συστήματος του κ. Λορεντζάτου και στην προφορικὴ του διδασκαλία και στην ἐκδοση των κειμένων νὰ του δώσει τὸ κουράγιο και τὸν ωραῖο δρομο που χάρῶξε νὰ συνεχίσει καὶ τὸ ἐκδοτικὸ του ἐργῶ νὰ πλουτίσει με ἐκδόσεις κι' ἄλλων κειμένων ἐράμιλλες και—γιατί ὄχι;—ἀνώτερες ἀπ' τὴν τελεφταία.

Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

ΚΩΣΤΗ ΜΠΑΣΤΙΑ. «Στεριές και Θάλασσες». Αθήνα 1932.

Εχτός απ τα καλά λόγια, που θά χα να πω για την έκδοση του βιβλίου του κ. Κ. Μπαστιά, που στολίζεται από πετυχημένες ζουγραφίες του κ. Α. Αστεριάδη, θα πρέπει να μιλήσω για το περιεχόμενο και για τη γλώσσα, που μεταχειρίζεται ο συγγραφέας.

Θάταν κάπως αστειό να επιμένει κανείς στο δέφτερο ζήτημα, αν δεν υπήρχαν ειδών, ειδών θεατρικισμοί στο δημοτικισμό κι αψτό γιατί πολλοί, για ένα σωρό αιτίες, δε νιώσανε ακόμα, πως η γλώσσα είναι το μόνο παντοτεινό χτήμα των ανθρώπων, που ζούνε μέσα σ'αψτό, που σήμερα λέγεται κοινωνία και πως είναι ριχμένη μέσα στο ακράτητο ρέμα της εξέλιξης.

Ο κ. Κωστής Μπαστιάς με τις «Στεριές και Θάλασσες» μας δίνει μια σειρά εντυπώσεων από περιστατικά, που τά ζησε και τ άκουσε. Θα μπορούσε να πει κανείς καλύτερα, πως είναι μια διηγηματική περιγραφή με λίγη ηθογραφία κι αρκετή λαϊκή σοφία. Ο συγγραφέας έζησε κ ένιωσε καλά τη ζωή της θάλασσας και γι αψτό σε πολλά σημεία αιστανόμαστε τον άνθρωπο, που μιλάει απ την καρδιά του. Στο πρόσωπο του Καπιά Λάζαρου, μας δίνει τον τύπο του θαλασσινού με τον απότομο χαρακτήρα, την τιμιότητα, τη φιλοτιμία και την καλή καρδιά: το Ρωμιό καρaboκώρη δηλαδή, που ζει με τα λίγα, εφχαριστώντας πάντα τον πανάγαθο Θεό, ψιθυρίζοντας του, κάποτε κάποτε, με παράπονο σ'εαψτή την κακομοιριά του και τις μικροεπιθυμίες του: όχι καράβια με ψηλά άλμπουρα, μήτε βαπόρια: μια μηχανή μόνο για να προφταίνει την πρωινή αγορά. Χωρίς καμιά ανησυχία για την αιτία της μιζέρας, με μια περηφάνεια για το νυχτερινό άνοιγμα στο πέλαος και μια λιγόμεφτη στενοχώρια για τις αδικίες που γίνονται στις σκάλες: πάντα όμως λιγόμεφτη γιατί σβύνεται με την αφέλεια του άκακου θαλασσινού.

Στη διατύπωση βρίσκουμε μια λαϊκή απλότητα, που συμβιβάζεται πολύ με το περιεχόμενο. Ακριβώς εδώ είναι που πέτυχε ο συγγραφέας και μας έδειξε, πως είναι από τους λίγους μας δημοσιογράφους, που ξαίρουν να ξεχωρίζουν τη λογοτεχνική τους παραγωγή, απ τη δημοσιογραφική.

Αψτά θα μπορούσα να πω για τα πρώτα μέρη του βιβλίου, ξεχωρίζοντας τη «Σύρα» και παρατηρώντας, πως θάταν καλύτερα αν ο κ. Κ. Μπαστιάς δεν ανέφευνε τόσο συχνά τ όνομα του Θεού.

Τώρα ερχόμαστε στο τηλεφαίο μέρος του βιβλίου, στη «Βουλιαγμένη». Εδώ ο συγγραφέας μας δίνει μερικές ιδέες του για διάφορα πράματα, παίρνοντας αφορμή απ τα

όσα βλέπουν τα μάτια τ ανθρώπου στην «πλαζ». Εδώ δε θ αναφέρω τίποτα για τους χοντροκομμένους άντρες και τις κακοφτιαγμένες γυναίκες. Άλλωστε δε μπορούμε να τους πούμε να μην εμφανίζονται, αφού δε φταίνε οι ίδιοι. Δίπλα όμως στη γύμνια της «πλαζ», υπάρχει και μια σαπίλα ηθική, δημιούργημα της σημερινής κοινωνίας. Αψτό χτυπάει ο συγγραφέας: γιατί σήμερα έχουμε παρεξηγήσει τα πράματα και συγχέουμε τον πολιτισμό και την αφέλεια με τον εκφυλισμό. Δε συμφωνώ ολοουδιόλου με την εξήγηση που δίνει ο κ. Μπαστιάς, γιατί ούτε ο σεβασμός στην παράδοση είναι ικανός να συγκρατήσει τον εκφυλισμό, ούτε ο φόβος του Θεού. Ειν αρκετό να νιώσουμε καλά, πως είμαστε μέλη μιας κοινωνίας, που απαρτίζεται από συνανθρώπους: κ έχοντας επίγνωση αψτηνής της ιδιότητας να προσπαθήσουμε να ζήσουμε για να καλλιερέψουμε τη θέση των πολλών, φροντίζοντας πάντα για μια κοινωνία με τέτιες συνθήκες ζωής, που σ ένα ορισμένο βαθμό της εξέλιξης της να μη φτάσει πάλι σ'αψτό το σημείο του εκφυλισμού. Τότε πια, σα νιώσουμε καλά το ρόλο του ανθρώπου μέσα στην κοινωνία, δε θα ζούμε για να ικανοποιούμε μόνο το τομάρι μας και τα ένστιχτα του: τότε κ η ηθική θάνε ζωντανεμένη απ την αλήθεια της ζωής.

Ωστόσο όμως ο κ. Μπαστιάς κάνει μια πολύ σωστή διαπίστωση κ έρχεται στο σημερονό χορό δείχνοντας την ανηθικότητα, που οργιάζει «έν όνόματι του πεπολιτισμένου ανθρώπου» και της «αίσθητικής άπολαψης» και χαρακτηρίζει πετυχημένα τους καιρούς μας σαν «έποχη τής νοθείας».

Ας μη μας φαίνονται αψτά σαν καθυστερημένες ιδέες: τα ίδια σχεδόν λόγια λέει ο άνθρωπος, που στη Ρούσικη Επανάσταση έκλαψε για την καταστροφή των έργων τέχνης, και που δούλεψε για την ανοικοδόμηση της Παιδείας στα Σόβιετ, ο Μπολσεβίκος Λουνατσάρσκυ:

«Πουθενά αλλού δε μπορεί να δει κανείς καλύτερα τους αστούς με βγαλμένη τη μάσκα, απ ότι τους βλέπει σε μια σάλα χορού, στον άψυχο ξύλινο ρυθμό της τζαζ-μπαντ, τα γρυλλίσματα του σαξοφόν, τα κουνήματα και πηδήματα τ άπρεπα τρεμουλιάσματα του πλήθους, που συνωστίζεται. Κανένας δε γελά ποτέ με αφέλεια κ εφπρέπεια σαν άνθρωπος. Οι γυναίκες είναι βαμμένες και τα πρό-

σωπατους είναι σαν μπογιαντισμένες μάσκες.

Νομίζεις, πως όλοι αψτοί οι άντρες και οι γυναίκες πληρώνονται και ζυμώνουν με τα πόδια τους... Οι κίνησεις τους διεφτύνονται από να πιθηκοειδή νέγρο, και σ ένα του νέμα όλη η αγέλη σταματά, η αρχίζει πάλι να πηδάει. Κι αν ύστερα από να τέτιο χορό, που τον διοργάνωσε ο Σατανάς του Καπιταλισμού, βγεις όξω στο δρόμο, θα συναντήσεις το ίδιο θέμα παντού. Αψτών των ανθρώπων έχει ξεερριζωθεί η ψυχή». Δεν πιστέβω να βρεθεί κανένας ν αμφισβητήσει τα λόγια αψτά και να σκεφτεί πως ο Λουνατσάρσκυ ίσως είναι παλιομερολογίτης!.

Παρακάτω ο κ. Μπαστιάς μιλάει για άρνηση κ αντίδραση. Ο όρος αντίδραση είναι βέβαια σχετικός: εδώ όμως φαίνεται πως είναι ξεκαθαρισμένος και ο λόγος είναι για τους οπαδούς της «ύλιστικής εξέγησησης», που χαρακτηρίζουν τους αντίθετους με τη λέξη «αντιδραστικός».

Ο συγγραφέας, στην αρχή, φαίνεται πως χτυπάει αψτούς που «διαβάσανε τρεις φυλάδες, άπ' αυτές που φτιάχνουνε τους μοντέρνους κοσμοθεωρητές» και προσπαθούνε επίπολαιο να σιάξουν την κοινωνία. Ειν. αλήθεια, πως μέσα στους πολλούς, που δείχνουν πως νιώσανε ότι είναι ανάγκη να γίνει η ανοικοδόμηση μιας αληθινής κοινωνίας, είναι μερικοί, που παρασταίνουν το σοσιαλιστή και που από επιπολαιότητα νομίζουν πως συγχρονίζονται... σαν κοινωνιολογούν.

Αλλά πλάι σ'αψτούς υπάρχουν κι άλλοι, που είτε από επιστημονική έρεβνα, είτε από την πείρα της σημερινής ζωής, νιώσανε την αλήθεια, αρνηθήκανε και ζητώντας το καλύτερο παραδεχθήκανε και πιστέψανε στην ανάγκη τής αλλαγής: κι αψτοί φαίνονται. Γιατί δε λογιάζεται θεατρικισμός η σνομπισμός το να κινδυνέβεις και τη ζωή σου ακόμα για το συμφέρο και την

καλλιτέρευση της θέσης των πολλών. Ίσως ο κ. Μπαστιάς να μη θέλει να μιλήσει γενικώτερα: αλλά με το μυαλό μου πάντα, θαρρώ πως το πράμα γενικέβεται.

Είνε καλό βέβαια ν αντιδράς αφομοιώνοντας: ν αντιδράς για να κατανοήσεις: όχι όμως ν αντιδράς στενοκέφαλα σε πράματα, που καθώς παραδέχεται κι ο ίδιος ο κ. Μπαστιάς θα κατεβούνε σα «ρέμα». Όσοι επίπολαιο πιστέψανε σε μια ιδεολογία, μείνανε πάντα βούρκος για το ξάπλωμα και την πορεία της.

Τελειώνοντας θα πρέπει να πω δυο λόγια για τη γλώσσα, για τους λόγους που ανέφερα στην αρχή του σημειώματος. Στις «Στεριές και Θάλασσες» βρίσκουμε μια γλώσσα με αρκετό πλούτο λέξεων και μ ένα ύφος λαϊκό, που ταιριάζει με το περιεχόμενο. Ο κ. Κωστής Μπαστιάς ειν απ τους λίγους μαζί με τον Κώστα Βάρναλη και μερικούς άλλους που νιώσανε, πως η ζωντανή γλώσσα ζει στο στόμα των ανθρώπων της αγοράς, της θάλασσας και του κάμπου: γι αψτό ακριβώς στο έργο τους, μαζί με την κατανόηση της γλώσσας, βρίσκουμε ένα σωρό λέξεις, που παραγνωρίζονται και χάνονται απ τους λογοτέχνες. Δε θέλω να πω, πως όλα τα βιβλία πρέπει να γράφονται μ'αψτό το ύφος: κάθε άλλο. Θέλω να πω τούτο:

Τότε θα νιώσουμε τη γλώσσα, σα σιμώσουμε την αργατία και μαζέψουμε τον πλούτο το σκόρπιο: και σα νιώσουμε τη γλώσσα, θα γνωρίσουμε τη ζωή και πιο συγκεκριμένα τη νεοελληνική πραγματικότητα — αν υπάρχει τέτιο πράμα. Τότε θα μιλήσουμε στον εργαζόμενο λαό πιο καλά: θα του μιλήσουμε με τη γλώσσα της καρδιάς του: και χρειάζεται αψτό για να ξυπνήσει απ τον ύπνο τ'όσων αιώνων!... Αθήνα, 1 του Γενάρη του 1933.

ΓΩΝΗΣ Κ. ΜΠΟΥΣΑΛΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΞ ΑΙΤΙΑΣ ΜΙΑΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Ἄγαπητὴ «Μελέτη-Κριτικὴ»,

Στὴν κριτικὴ τοῦ τῆς μετάφρασης τοῦ κ. Ἀχ. Τζαρτζάνου «Πλάτωνος ἀπολογία Σωκράτους» ὁ συναδέλφους Μωραΐτης λέγει: «Ἰσαμε τὴ στιγμὴ πού παρουσιάστηκε ἡ «Ἀπολογία τοῦ Σωκράτη» τοῦ Παύλου Νιρβάνα, κανένας δὲ μπορούσε νὰ πει πὼς ὑπῆρχε στὴ γλῶσσα μας μετάφραση ἀρχαίου πεζοῦ κειμένου, τέτοια πού νὰ ξαναζωντανεύει τὸ πρωτότυπο περὼντας τὸ ἀπὸ τὸν συγκαιρικὸ φακὸ».

Λέγοντας αὐτὰ ὁ σ. Μωραΐτης δὲν εἶχε ὑπόψη τοῦ τῆς μεταφράσεως τοῦ «Νουμᾶ», πού μὲς ἀκόμη σ'ὰ πρῶτα φυλλάδιά του, ὁ Ψυχᾶρης κηρύττει «μεταφράζετε τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς στὴ δημοτικὴ μας γλῶσσα» καὶ προτοῦ δημοσιεύσει ὁ Νιρβάνας τὴν Ἀπολογία του (καὶ τὴν δημοσίευσε στὰ «Ἡλύσια» τοῦ 1906), ὁ «Νουμᾶς» ἀπὸ τὸν πρῶτο του χρόνο, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1903 μᾶς ἔδωσε λογοτεχνικὲς μεταφράσεις ἀρχαίων συγγραφέων τέτιες πού πιστεύω νὰ ἐκπληροῦν τοὺς ὅρους τοῦ σ. Μωραΐτη. Καὶ πρῶτα-πρῶτα: Πλάτωνα ὁ Κρίτωνας μεταφρασμένος ἀπὸ τὸν Ι. Σταμνόπουλο «Νουμᾶς» χρονιὰ Α'. ἀριθ. 62, 63, 64, 65, 66 1903. Λουκανοῦ Τίμωνας ὁ μισάνθρωπος μεταφρασμένος ἀπὸ τὸν Ἡλ. Βουτιεριδὴ πρῶτα στὸ «Νουμᾶ» καὶ ἔπειτα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ «Νουμᾶ».

Λουκιανοῦ ὁ Ψεύτης, Χρονιὰ Γ' ἀρ. 168, 169 1905 μεταφρ. πάλιν ἀπὸ τὸν Ἡλ. Βουτιεριδὴ. Σταματῶ ἔδῳ ἂν καὶ μπορούσα ν' ἀναφέρω καὶ ἄλλα ἀπ' ἄλλους συγγραφεῖς.

Θὰ εἶχε δίκιο ὁ σ. Μωραΐτης, ἂν ἔλεγε εἰδικὰ γιὰ τῆς μεταφράσεως τῆς Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη, πὼς ἀναμφισβήτητα καλλίτερη εἶναι τοῦ Π. Νιρβά-

να, ἂν καὶ ἔχουμε μιὰ τοῦ Γούναρη στὰ 1884 μὲ κάποια λογοτεχνικὴ ἀξία καὶ ἄλλη τοῦ Νικολάου Εὐθυμίου Θεοδωρινίτου, Λουδίνου 1873.

2) Συνηθίσαμε νὰ φανταζώμαστε τοὺς ἀρχαίους σὰ νιτσεϊκοὺς ἥρωες ὑπερανθρώπους. Ἡ προγονολατρεία μᾶς ἔκαμε ὥστε νὰ τοὺς τοποθετήσουμε στὰ σύγνεφα, νὰ τοὺς ἀπαλλάξουμε ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη ἀδυναμία καὶ γι' αὐτὸ κατάντησαν νὰ μὴν τοὺς νοιώθουμε σὰ νὰ μὴν ἦσαν ἀπὸ σάρκα καὶ ὄστᾶ, καὶ ἔτσι σὺν σκιᾶς τοὺς πλάθουμε σὶὸ νοῦ μας.

Ἄν ὅμως κανένας προσπαθῆσει νὰ τοὺς κατεβάσει στὴν ἀνθρώπινη τους ὑπόσταση, ἀποδιδοντάς του καμμιά ἀπ' τῆς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες πού τὴν εἶχαν, γίνεται βέβηλος καὶ ἀρνητῆς.

Μὰ αὐτὸς ὁ ὑπερβολικὸς μας ζῆλος στοὺς ἀρχαίους τοὺς κάνει νὰ χάσουν τὴν ἀξία τους, γιὰ τὸ ἀνθρώπινος καθορίζει τὴν ἀξία ἐνὸς προσώπου συγκρίνοντας τῆς ἱκανότητες τῆς δικῆς του μὲ τῆς ἱκανότητες αὐτοῦ τοῦ προσώπου.

Μὲ ἓνα ὅμως ὑπερῶνθρωπο ὄν οὔτε τοῦ περνᾶει ἀπὸ τὸ νοῦ νὰ συγκριθῆ καὶ τὸ θεωρεῖ ξένο καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ξένο ἀπὸ τὴ ζωὴ. Καὶ ὅπως μ' ὅλα τὰ πρόσωπα τῆς ἀρχαιότητος, ἔτσι καὶ μὲ τὸν Σωκράτη, τοῦ ἀποδόθηκαν ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, τέλειος καθ' ὅλα, ἀλάθευτος στίς γνώμες του.

Τὶ κρίμα ὅμως. Ὁ Σωκράτης ἦταν σὺν καὶ ἡμᾶς ἀνθρώπος, ἀνθρώπος ὅμως ξεχωριστός, πού δὲν τὸν ἀφιναν τὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του ἡσυχο. Βάλθηκε νὰ τὰ συζητήσῃ καὶ μὲ τὴ συζήτησιν νὰ τὰ ἐλέγξῃ χωρὶς νᾶχη ἀπὸ τὰ πρὶν ξεκαθαρίσει τὴ θέσιν του ἀπέναντι τῶν ζητημάτων αὐτῶν. Καὶ κάπως ἀδικαιολόγητα ἀπορεῖ ὁ κ. Μωραΐτης στὰ ὅσα λέγει ὁ κ. Ἀχ. Τζαρτζάνος πὼς ὁ

Σωκράτης δὲν εἶχε ἀπὸ πρὶν ξεκαθαρισμένες τῆς πεποιθήσεις του γιὰ κάθε ζήτημα ἠθικῆς καὶ λέγει «πὼς ἦταν δυνατό νὰ μὴν εἶχε ἀπὸ πρὶν ξεκαθαρισμένες μὲς τὴ συνείδησή του τῆς πεποιθήσεις του, πιάνοντας νὰ συζητήσῃ γιὰ ζητήματα ἠθικῆς».

Κι' ὅμως. Ὁ Σωκράτης δὲν εἶχε ἀπὸ τὰ πρὶν μορφώσει πεποιθήσεις καὶ συστηματοποιήσει τὴ φιλοσοφία του γιὰ νὰ βγῆ ἔπειτα νὰ τῆς διδάξῃ. (Οὔτε ἦταν κανένας σημερινὸς ὁμιλητῆς διαλέξεων πού νὰ ἤξαιρε τὰ θέματα πού θὰ συζητούσε τὴν ἄλλη μέρα). Ἀπὸ τὸ «ἐντυχὼν Σωκράτης...» τοῦ Ξενοφῶντα καταλαβαίνουμε πὼς τὰ θέματα πού συζητούσε ἦσαν σχεδὸν τυχαῖα, γιὰ τὴν ἦσαν ἀνάλογα εἴτε μὲ τὸ πρόσωπο πού συναντοῦσε ἢ νὰ τὸ ἐλέγξῃ ἢ νὰ τὸ συμβουλεύσῃ, εἴτε μὲ ἐπικαιρὰ ζητήματα. Πολλὲς φορὲς μάλιστα τὸν καλοῦσαν ἄλλοι νὰ πάρῃ μέρος στὴ συζήτησή τους ὅπως στὸ Λάχητα.

Μὰ τὸ ξεχωριστὸ γιὰ τὸ Σωκράτη εἶναι πὼς δὲν τοῦ ἦσαν συγχυσμένες οἱ λέξεις καὶ οἱ ἔννοιες, μέσα του ἦσαν ξεκαθαρισμένες καὶ ἔμπαινε ἀμέσως στὴ βαθύτερή τους οὐσία. Ἡ λέξη Ἀρετὴ γι αὐτόνε ἔκλειε μέσα τῆς δολόκληρο ἓναν κόσμον, μεστὴ ἀπὸ νόημα κανένα τῆς σημεῖο σκοτεινὸ, λαγαρὴ καὶ ἐπιβλητικὴ γι αὐτόνε καὶ ἐπειδὴ ἔμπαινε στὸ νόημά της αἰσθανόνταν κάποιο δέος ὅταν τὴν πρόφερον.

Μποροῦσε νὰ διακρίνῃ τὸ τρωτὸ μιᾶς γνώμης ἢ ἐνὸς ὀρισμοῦ. Συνέβαινε ὅμως συζητώντας εἴτε νὰ τοῦ γεννηθοῦν ἀπορίες εἴτε ν' ἀλλάξῃ γνώμη καὶ καμμιά φορὰ νὰ μὴν τελειώσῃ σὲ θετικὸ ἀποτέλεσμα.

Ἐδῶ θ' ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Πρωταγόρα καὶ τὸν Λάχητα τοῦ Πλάτωνος.

Στὸν Πρωταγόρα.

Ἐρχεται ὁ Ἰπποκράτης στὸ Σωκράτη καὶ τοῦ λέγει πὼς θέλει νὰ μορφώσῃ τὴν ψυχὴν του φοιτώντας στὸν Πρωταγόρα καὶ τὸν πυρακαλεῖ νὰ τὸν συ-

στήσῃ σαυτόν. Ὁ Σωκράτης τοῦ λέγει νὰ εἶναι προσεχτικὸς γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ κατάλληλου προσώπου, μιὰ πού πρόκειται γιὰ τὸ σπουδαῖο ζήτημα, ὅπως ἡ μόρφωση τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ προσθέτει «Ἄς τὰ ἐξετάσουμε (λοιπὸν) αὐτὰ καὶ μαζὶ μὲ τοὺς γεροντότερούς μας, γιὰ τὴν ἡμεῖς εἴμαστε ἀκόμα νέοι καὶ δὲ μπορούμε νὰ κρίνουμε ἀλάθευτα γιὰ δύσκολο πρᾶμα».

Ἀπ' τὰ λόγια αὐτὰ μοῦ φαίνεται πὼς δύο πράγματα μπορούμε νὰ συμπεράνωμε: πρῶτον πὼς καθὼς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ δὲν ἔχει μελετήσῃ τὰ ζητήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ πρὶν καὶ δεύτερον, ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου, δὲν εἶχε ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτὸ του ἀπόλυτη πεποιθήσιν.

Κι' ἀκόμα σ' ἓν ἄλλο σημεῖο λέγει στὸν Πρωταγόρα:

«Πρωταγόρα, μὴ φαντάζεσαι ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ συζητήσω μαζὶ σου μὲ ἄλλον σκοπὸ παρὰ γιὰ νὰ ἐξετάσουμε ἐκεῖνα σὶὰ ὁποῖα ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἔχω ἀμφιβολία».

Κι' ἓνα ἄλλο παράδειγμα πού θὰ φέρω πὼς κάτω θὰ εἶναι ἀρκετὸ, μοῦ φαίνεται, νὰ μᾶς ἀποδείξῃ πὼς ὁ Σωκράτης ὅταν παρουσιάστηκε στὸν κόσμον δὲν εἶχε κατασταλάξῃ σὲ ὀρισμένα συμπεράσματα.

Σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο τοῦ ἴδιου βιβλίου, ὁ Σωκράτης ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ κακία εἶναι φυσικὲς ιδιότητες στὸν ἀνθρώπο. Ὁ Πρωταγόρας ὅμως λέγει ὅτι ὅπως ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὰ φυσικὰ του ἐλαττώματα καὶ δὲν τιμωρεῖται γι' αὐτὸ π. χ. ἂν κανεῖς εἶναι ἀσχημος κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ ζητήσῃ τὸ λόγο, ἔτσι ἔπρεπε νὰ γίνονταν καὶ μὲ τὴ ἀρετὴ καὶ τὴν κακία, τουναντίον ὅμως ὅταν κἀνη κανεῖς ἐν' ἀδίκημα, τιμωρεῖται ὅχι γι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀδίκημα, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἀδικήσῃ πιά στὸ μέλλον, μήτε αὐτὸς μήτε ἄλλος κανεῖς.

Ὁ Πρωταγόρας καὶ μὲ ἄλλα ἐπιχει-

ρήματα του αποδεικνύει πώς η ἀρετή ἂν ἦταν φυσική στον ἄνθρωπο τότε θὰ ἐπερίττεινε κάθε προσπάθεια ἠθικῆς ἐξύψωσης του.

Ἔστερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ Σωκράτης λέγει «ἐγὼ βέβαια ἴσαμε τώρα νόμιζα πὼς δὲν ὑπάρχει ἀνθρώπινη ἐπιμέλεια μὲ τὴν ὁποία νὰ γίνονται ἐνάρετοι. Τώρα πιά ἔχω πεισθῆ γι' αὐτό». Στὸ τέλος τοῦ κειμένου ὁ Πρωταγόρας λέγει στὸ Σωκράτη: «Καὶ λέγω βέβαια ὅτι δὲν θὰ μοῦ φαινόταν καθόλου παράξενο ἂν ἐγινόσουν μιὰ μέρα ἕνας ἀπ' τοὺς περίφημους σοφούς».

Μὲ ἄλλα λόγια ὁ Πρωταγόρας λέγει «μπορεῖς, Σωκράτη, νὰ ἐξελιχθῆς σὲ περίφημο σοφός», μοῦ φαίνεται πὼς ἐπιβεβαιώνει ἐκεῖνο πὼς λέγαμε παραπάνω, ὅτι δὲν εἶχε καθορισμένες τὶς πεποιθήσεις του ἀπὸ τὰ πρῶν.

Καὶ τελειώνουν ὄντας ἱκανοποιημένοι γιὰ τὴ λύση πὼς δώσανε.

Τὸ ἄλλο παράδειγμα τὸ παίρνω ἀπ' τὸ Λάχητα.

Εἰς τὸν Λάχητα γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀνδρεία. Πρῶτος τὸν ὀρισμὸ δίνει ὁ Λάχης ὡς ἐξῆς: «ἀνδρεῖος εἶναι ἐκεῖνος πὼς μένει στὴν παράταξη ν' ἀντικρούση τοὺς ἐχτρούς».

Ὁ Σωκράτης ὅμως διέκρινε τὰ τρωτὰ σημεῖα αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ καὶ μὲ τὴν διαλεκτική του μέθοδο τ' ἀπέδειξε ἄσωστο καὶ λέγει ὅτι ἀνδρεία εἶναι μέρος τῆς ἀρετῆς, κι' ἐπειτα καλεῖ τὸ Νικία νὰ βοηθήση στὸν ἀκριβέστερο ὀρισμὸ τῆς, καὶ ὁ Νικίας λέγει πὼς ἀνδρεῖος εἶναι ὁ σοφός. Κι' αὐτὸν τὸν ὀρισμὸ ὁ Σωκράτης τὸν ἀ-

πέδειξε λαθεμένο γιατί, λέγει ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σοφίας συμπύκνουν κι' ὅτι ἀνδρεία ὅπως παραδέχτηκαν παραπάνω εἶναι μέρος τῆς ἀρετῆς. Σαυτὸ τὸ σημεῖο τελειώσαν χωρὶς νὰ δοθῆ ὀριστικὸς ὀρισμὸς τῆς ἀνδρείας.

Καὶ τὰ δυὸ κείμενα ἀπὸ τὰ ὁποῖα πῆρα τὰ παραδείγματα εἶναι μαζί μὲ τὴν Ἀπολογία καὶ τὸν Κρίτωνα τὰ πρὸ σίγουρα γιὰ νὰ βγάλουμε συμπεράσματα γιὰ τὰ Σωκρατικά διδάγματα (ἐγκυκλ. Λεξικὸ Ἑλευθερουδάκη, ἄρθρο Σωκράτης τόμος 11ος).

Δὲ μπορούμε βέβαια νὰ φέρομε ὡς ἐπιχείρημα τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας τὸ Φαίδωνα, γιατί ἐκεῖ χωρὶς καμμιά ἀμβολία εἶναι ἡ Πλατωνικὴ φιλοσοφία καὶ ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ στὸν τρόπο τῆς σκέψης ἀνάμεσα Φαίδωνος καὶ Ἀπολογίας. Ἡ Ἀπολογία εἶναι πρὸ ῥηχῆ, ἐνῶ τὰ νοήματα στὸ Φαίδωνα εἶναι πρὸ σφιχτοδεμένα καὶ βαθεῖα.

Κι ὡς ἐπίμετρο: Ὁ Σωκράτης ὡς γνωστὸ δὲ μᾶς ἄφησε τὴ φιλοσοφία του γραμμένη ἀπ' τὸν ἴδιο, γιὰ νὰ ἔχουμε ἕνα μέτρο σταθερὸ τῆς ἐχτίμησης τῆς φιλοσοφικῆς του ἀξίας.

Παρὰ ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα ἔχουμε τὶς παραδόσεις του ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (ὡς ἕνα σημεῖο), ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα κι' ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, ὅπου διακρίνουμε μέσα σ' αὐτὲς τὶς παραδόσεις σπέρματα ἐξέλιξης τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας.

Μὲ ἐχτίμηση

Παῦλος Θ. Ἰωαν. μιδής

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α Τ Α

Ἡ μελέτη γιὰ τὴ «Γνώση» τοῦ καθηγητῆ κ. Χ. Θεοδορίδη, πὼς δημοσιεύεται στὴν ἀρχὴ τοῦ φύλλου, εἶναι ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ βιβλίον του «Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία», πὼς θὰ κυκλοφορήσῃ αὐτὲς τὶς ἡμέρες.

Εὐχαριστοῦσε θερμὰ τὸν κ. καθηγητῆ, πὼς τόσο προθυμία δέχτηκε τὴν παρόκλησή μας καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐκλεχτή του συνεργασία.

Τὰ τελευταῖα φοιτητικὰ γεγονότα μᾶς ἀναγκάζουν νὰ ξαναποῦμε ἀπὸ τὶς στήλες αὐτὲς τὰ ὅσα καὶ πέρσυ πὼς ψηφίζονταν ὁ νέος ὀργανισμὸς εἶχαμε σημειώσει. Καὶ τότε εἶχαμε πρὸς τὸ νέο αὐτὸ κατασκευάσμα πὼς στέκεται πάνω ἀπ' τὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι ἐκεῖνο πὼς θὰ μπορούσε νὰ φέρει μιὰ περίοδο ἀναγέννησης στὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση καὶ μιὰ κάποια ριζικὴ μεταβολὴ τῆς κατάστασης πὼς κυριαρχεῖ ὡς τὰ τώρα μέσα στὸ Πανεπιστήμιο.

Σήμερα πὼς ἡ φοιτητικὴ ἀγανάχτηση καὶ ἡ σύγχυση πὼς ἔφερε ὁ νέος ὀργανισμὸς βρίσκονται στὸ πρὸ ἀνώτερο σημεῖο, δὲ μπορούμε νὰ μὴν τονίσουμε τὴν ἀπαιτήση τοῦ φοιτητικοῦ κόσμου πὼς τόσο ζωηρὰ ζητᾷ τὴν κατάργησή του.

Συγκεκριμένα ἀναφέρουμε τρία πράγματα πὼς πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψη: Μιὰ διαφορετικὴ διαρρύθμιση τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Πανεπιστημίου πὼς θὰ ἐπιτρέψει στὴν ἀνώτατη ἐκπαίδευση καὶ στὰ φτωχὰ φοιτητικὰ στρώματα, μιὰ περσότερη προσοχὴ στὰ κατὰ σχολὲς ζητήματα, ὡστε νὰ δοθοῦν οἱ προϋποθέσεις ἐκεῖνες πὼς θὰ ἦταν ἰκανὲς νὰ βοηθήσουν γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς πνευματικῆς κίνησης καὶ ἐπιστημονικῆς μόρφωσης. Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ πρὸ φανερὸ τὸ αἶτημα αὐτὸ τονίζουμε τὴν ἀνάγκη ἐνὸς περσότερου παιδαγωγικοῦ προγράμματος σχετικὰ μὲ τὸ σημεῖο πὼς οἱ πολλὲς του καὶ ἀτακτες ὥρες φέρνουν τὴν στεναχώρια σὲ βλάβη κάθε ἀρτίας μόρφωσης καὶ δημιουργικῆς δουλειᾶς, τὴν ἄλλοιση ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων—στὴ δική μας τουλάχιστο σχολή—καὶ φροντιστηριακῶν βιβλιοθηκῶν, προϋποθέσεις πὼς ἀπαραίτητες γιὰ μιὰ πλούσια ἐπιστημονικὴ κατάρτιση. Ἀκόμα δὲ μπορούμε νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὴν ἀντιδραστικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀφαιρέση ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς κάθε ἐλευθερίας. Εἶναι γνωστὰ τ' ἄρθρα ἐκεῖνα πὼς μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῶν συγκεντρώσεων καὶ διαλέξεων χωρὶς τὴν ἄδεια τῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχῶν, ἐρχονται νὰ καθιερώσουν ἕνα καθεστὼς διανοητικῆς στασιμότητος. Θὰ εἶχαμε ν' ἀναφέρουμε τόσα ἄλλα σημεῖα τοῦ νέου ὀργανισμοῦ πὼς ἀντίθετα ὄχι μόνον μὲ τὰ

συμπερόντα τοῦ φοιτητικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ σκοπὸ πὼς πρέπει νὰ εἶναι κάθε ἀνώτερο ἐκπαιδευτήριον ὡς νὰ εἶναι τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης.

Τὰ γεγονότα τοῦ περασμένου μηνὸς στὸ Πανεπιστήμιο, παρ' ὅλο τὸ ὅτι ἔχασαν τὴν ἐπικαιρότητά τους, δὲν μποροῦν νὰ περάσουν ἀπαράτηρα. Ὅχι τόσο ἡ παραβίαση τοῦ Πανεπιστημιακοῦ ἀσύλου καὶ ἡ ἀδικαιολόγητη εἰσβολὴ καὶ ἐπίθεση τῶν ἀστυνομικῶν, ἀλλὰ καὶ κάποια ἄλλα σημεῖα, πὼς σύγχρονα φανερώθηκαν, μᾶς κάνουν νὰ ἀνησυχοῦμε γενικώτερα γιὰ τὴν κατάσταση, πὼς μέσα στὸ Πανεπιστήμιο αὐτὰ τὰ σημεῖα προσιωμίζονται. Καὶ πρῶτα πρῶτα οἱ γιὰ ἰδεολογικοὺς ἢ πολιτικοὺς λόγους ἀποβολὲς πὼς ἐπακολούθησαν, παρ' ὅλη τὴν τυπικὴ τους δικαιολογία, νομίζουμε πὼς εἶναι μέτρο πολὺ ὀλίγο σύμφωνο μὲ τὴν πνευματικὴ ἐλευθερία πὼς εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ μόρφωση ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν καὶ ἐπιστημονικῆς συνείδησης.

Παρόλληλα ἀκούσαμε καὶ κάποια φήμη γιὰ σύσταση φοιτητικῆς ἀστυνομίας στὸ Πανεπιστήμιο. Θέλουμε νὰ ἐλπίζουμε πὼς δὲ θὰ πραγματοποιηθῆ μιὰ τόσο ἀνελεύθερη σκέψη. Γιατί αὐτὸ θὰ εἰσήμαινε ἐπίσημη πρὸ ἀναγνώριση τοῦ χαφιεδισμοῦ πὼς σὲ ἀρκετὴ κλίμακα καὶ ὑπὸ διάφορες μορφὲς ἐπικρατεῖ στὸ Πανεπιστήμιο. Ἐξ ἄλλου κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐπιβαλλόταν μιὰ φοβερὴ τρομοκρατία πὼς θὰ ἐχώριζε τοὺς φοιτητὲς σὲ ἀλληλομαχόμενα στρατόπεδα καὶ μαζί μὲ τὸ χαφιεδισμό θ' ἀνέπτυσσε τὴ δουλοπρέπεια, τὴν πνευματικὴ δουλεία καὶ τὸν ἐπιστημονικὸ μαρσμο.

Ἡ «Φωνὴ τοῦ βιβλίου» πὼς στὶς στήλες τῆς συχνὰ βρίσκει κανεῖς ἀξιοπρόσεχτες μελέτες πάνω στὰ σύγχρονα προβλήματα τῆς ἐπιστήμης, ἀνοῖξε ἀπ' τὸν περασμένο Ἀπρίλη μιὰν ἐρευνα γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ λαϊκοῦ μας σχολεῖο. Ἀπ' τὶς μέχρι τώρα δημοσιευμένες ἀπαντήσεις καθαρά καὶ ἑσπερα βγαίνει τοῦτο τὸ συμπέρασμα: Πὼς ἡ λαϊκὴ μας παιδεία βρίσκεται σὲ κακὰ χάλια δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολή. Πολλὰ ζητήματα στὴ μέση. Μὰ κεῖνα πὼς ξεχωρίζουν καὶ φέρνουν ὅλη τὴν ἀνωμαλία καὶ δημιουργοῦνε μιὰ κακὴ κατάσταση πὼς βασιλεύει μέσα στὸ κατώτερο σχολεῖο μᾶς μὰ καὶ στὰ ἀνώτερα ἀφοῦ ἡ βάση, τὸ θεμέλιο, εἶναι τὸ πρῶτο καὶ πὼς χωρὶς τὴν καλλιτέρεψή του εἶναι ἀδύνατη ἡ ἀναγέννηση τῆς Παιδείας, εἶναι ἡ καθαρεύουσα πὼς τόσα κακὰ ἔφερε καὶ φέρνει τὸν τόπο μᾶς μὰ πὼς ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκει καὶ στὶς

δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου και η ιστορική ορθογραφία που καθέννας καταλαβαίνει, έχτος βέβαια από κείνους που θολώνουν τα νερά, τι παραζάλη δημιουργεί μέσα στο παιδικό μυαλό και πόσο πολύτιμο χρόνο καταστρέφει ή διδασκαλία της για ζημιά των τόσων και τόσων άλλων μαθημάτων που θα μπορούσαν πιο συστηματικά και πλατιά να διδαχτούν.

Στις 29 του Γενάρη αναγγέλθηκαν οι εκλογές του Διοικητικού Συμβουλίου της Φιλοσο-

φικής Σχολής. Δεν αμφιβάλλουμε πως οι φοιτητές θα ενδιαφερθούν, μιά και οι εκλογές αυτές έχουν άμεση σχέση με την επίλυση των ζητημάτων των.

Αλλά εκείνο που έχουμε να τονίσουμε είναι τουτό, πως δεν είμαστε ευχαριστημένοι από τη δράση του παλιού συμβουλίου και ότι οι φοιτητές της Φιλ. Σχολής πρέπει να εκλέξουν ανθρώπους που θα έχουν όλη την προθυμία να αγωνιστούν για την επίλυση των ζητημάτων, και να μη προκαταλαμβάνονται από τις συκοφαντίες που τυχόν θα άκούσουν για το ιδεολογικό τους περιεχόμενο.

ΗΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ

1) Στις 15 του Δεκέμβρη έγινε γενική συνέλευση των μελών, στην οποία αποφασίστηκε να καταργηθεί ο θεσμός της επιτροπής και να βγαίνει το περιοδικό μόνο από το διοικητικό συμβούλιο.

2) Τόν ίδιο μήνα έγινε μιά έσωτερική διάλεξη στη μικρή αίθουσα της Φιλοσοφικής Σχολής για το Λάμπρο Πορφύρα, με ομιλητή τον κ. Γ. Βογιατζή—Μακροχωρίτη.

3) Στις 12 του Γενάρη έγιναν νέες εκλογές διοικητικού συμβουλίου.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

ΠΑΝΑΓΗ ΛΕΚΑΤΣΑ.— «Συμβολή στην Διαλεχτική Ιστορία της Φιλοσοφίας». Αθήνα. 1933.

ΑΓΓ. ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΥ.— «Η Δελφική Ένωση» (ένο προανόχρυσμα). Αθήνα 1932.

ΜΑΝΟΛΗ ΚΡΙΑΡΑ.— «Διορθώσεις εις τόν Στάθην του Κρητικού θεάτρου Σάφια». (Ανατύπωσης εκ του Θ' τόμου της έπετηρίδος της Έταιρείας Βυζαντινών σπουδών). Έν Αθήναις 1932.

Γ. ΒΟΓΙΑΤΖΗ.— «Παραπονετικά χαμόγελα». (Τραγούδια). Αθήνα. 1932.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΔΕΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ. ΓΙΑΝΝΗ ΡΙΒΙΝΗ.— Η μελέτη σας δε μάς ίκανοποιεί. Άλλωστε, δε νομίζετε και σεις πως συζήτηση με τέτοιους ανθρώπους δε μπορεί να γίνει από το περιοδικό μας;

ΠΑΝ. ΠΑΝΑΓΟΥΛΙΑ.— Τα επιχείρηματά σας άνεπαρκή, κι' όχι πειστικά. Μπορείτε να τη στείλετε ξαναγραμμένη.

ΤΑΚΗ ΚΟΝΤΟ.— Η κριτική σας πολύ καλή, αλλά δυστυχώς σε προηγούμενο τεύχος έχει δημοσιευτεί άλλη για αυτό το βιβλίο.

ΜΠ. ΦΑΩΡΑΤΟ.— Η κριτική σας, όπως είναι γραμμένη, ούτε κριτική του βιβλίου είναι, ούτε του ποιητή γενικά.

Δ Κ. Π.— Η μελέτη σας αρκετά καλή, μιά θα δημοσιευτεί στο επόμενο φύλλο.

Ι. ΚΟΥΤΕΝΤΑΚΙ.— Συμφωνούμε απόλυτως.

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ

Σελ. 3 στήλ. 2 στίχ. 16 αντί ανάκει να διαβαστεί ανήκει.

Σελ. 10 στήλ. 1 στίχ. 4 από κάτω αντί άπλοποίησης να διαβαστεί άπλοποίηση.

Σελ. 9 στίχ. 23 αντί τέχνη να διαβαστεί «Τέχνη».

ΜΕΛΕΤΗ - ΚΡΙΤΙΚΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ «ΑΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ»,
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΥ ΣΩΜΑΤΕΙΟΥ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τὸ ΔΙΕΥΘΥΝΕΙ

τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ «Ἀκαδημαϊκοῦ Ὀμίλου»

Συνδρομὴ χρονιάτικη Δρ. 60

Κάθε σχετικὸ μὲ τὴν ἔλη και τὸ περιοδικὸ νὰ στέλνεται Σπετσῶν 73

Τυπογραφείο: Θεμιστοκλέους 54